

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika ja logopeedia õppekava

Marin Väinsalu
TEGU- JA NIMISÕNAVORMIDE KASUTAMINE 3 – 4-AASTASTEL
SIMULTAANSETEL KAKSKEELSETEL LASTEL
magistritöö

Läbiv pealkiri: Simultaansete kakskeelsete laste vormimoodustus

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Merit Hallap (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Marika Padrik (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2017

Kokkuvõte

Tegu- ja nimisõnavormide kasutamine 3 – 4-aastastel simultaansetel kakskeelsetel lastel

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada 3- ja 4-aastaste simultaansete kakskeelsete laste oskused tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel. Uuringus osales 81 3-4-aastast simultaanset kakskeelset last, kelle oskusi võrreldi 500 samas vanuses eakohase kõne arenguga ükskeelse ja 86 kõne arengu peetusega lapsega. Tulemuste alusel saab öelda, et nii 3- kui ka 4-aastaste simultaansete kakskeelsete laste grupis eristusid käändevormid, mille omandamine võtab kauem aega: vähem edukad oldi ainsuse ilmaütleva ja mitmuse osastava kasutamisel. Nelja-aastased olid edukad mitmuse nimetava, ainsuse alaleütleva, ainsuse osastava ja kaasaütleva käändevormi kasutamisel. Pöördõnamorfoloogiat ei ole 3-aastased simultaansed kakskeelsed lapsed (uuritud vormide piires) veel omandanud, mis 4-aastastel hakkab jõudma omandatuseni. Veatüüpidest esines kakskeelsetel lastel enim morfoloogilist agrammatismi: sõnalõppude ärajätmist (algvormi kasutust) ning grammatiliste morfeemide asendamist, seejuures tuuakse töös välja levinumad asendusvormid. Tulemused näitavad, et 3-4-aastaste simultaansete kakskeelsete laste oskused on ükskeelsete laste omadest oluliselt nõrgemad enamike uuritud vormide osas ning sarnanevad pigem kõne arengu peetusega laste oskustele. Töös saadi kinnitust, et kakskeelsete laste pöördvormide moodustusoskus on oluliselt parem käändevormide moodustusoskusest. Uurimusest selgus veel, et kakskeelsete laste oskused järgivad ükskeelsete laste oskusi käändevormide osas. Lisaks saadi töös kinnitust, et eestlastest emade kakskeelsed lapsed kasutavad mõningaid sõnavorme oluliselt edukamalt kui eestlastest isade lapsed.

Märksõnad: simultaanne kakskeelsus, tegusõnamorfoloogia, tegusõnavormid, käändsõnamorfoloogia, käändsõnavormid

The Usage of Verbal and Nominal Inflections Amongst 3- and 4-year-old Simultaneously Bilingual Children

The aim of the theses was to find out ability level of using different verb and noun forms by 3 and 4-year-old simultaneously bilingual children. The participants were 81 simultaneously bilingual children at the age of 3 and 4. Their abilities were compared to 500 monolingual typically developent children at the same age. The abilities of the bilingual participants were also compared to 86 (monolingual) late talkers at the same age. The results show that in both 3- and 4-year-old simultaneously bilingual children's groups there were some noun forms that took longer for the participants to acquire (abessive, partitive pl). Four-year-olds were successful when using allative, partitive sg, nominative pl and comitative sg. Simultaneously bilingual three-year-olds hadn't acquired verbal morfology, which amongst four-year-olds started to reach the point of being acquired. Most common types of errors bilingual children made were omissions and substitutions of grammatical morphems. Addition to that the thesis points out the most common substitutes children used. The results show that most forms that were studied the ability level of 3-4-year-old simultaneously bilingual children is significantly lower than monolingual children who are at the same age. In fact, the ability level of these forms was closer to the ability level of late talkers. The thesis confirmed that bilingual children's abilities when using verbal inflection is significantly better than their abilities at nominal inflection. The study also shows that the abilities of bilingual children usage of nominal inflection are follofing the the abilities of monolingual children. It was confirmed that simultaneously bilingual children with Estonian mothers are significantly more successful when using some inflections than bilingual children with Estonian fathers.

Keywords: simultaneos bilingualism, verbal inflection, verb forms, nominal inflection, noun forms

Sisukord

Kokkuvõte	2
Sissejuhatus	5
<i>Eesti keele vormimoodustus</i>	5
<i>Grammatiliste oskuste areng ükskeelsel lapsel</i>	7
<i>Simultaanne kakskeelsus</i>	9
<i>Simultaansete kakskeelsete laste grammatiliste oskuste areng</i>	10
<i>Käände- ja pöördvormide kasutusoskuse areng</i>	12
<i>Kakskeelsete laste vead vormimoodustuses</i>	14
<i>Kõne arengu peetustega laste kõne iseärasused</i>	15
<i>Uurimustöö eesmärk, uurimusküsimused ja hüpoteesid</i>	17
Metoodika.....	18
<i>Valim</i>	18
<i>Mõõtevahend</i>	19
<i>Protseduur</i>	19
<i>Vastuste kodeerimine ja andmeanalüüs</i>	20
Tulemused	20
Arutelu.....	28
Tänu sõnad	34
Autorsuse kinnitus.....	35
Kasutatud kirjandus.....	36
Lisad	

Sissejuhatus

Tänapäeva Eesti peredes kasvab järjest enam kakskeelseid lapsi. Nii nagu ükskeelsete laste seas, on ka kakskeelsete hulgas keelepuudega lapsi. Samas võib probleem jääda kahe keele omandamise taustal varaselt märkamata või vastupidi— on oht kakskeelset last eksikombel keelepuudega lapseks pidada. Pearson (2009) märgib, et kakskeelse lapse eakohane kõne areng võib, võrreldes ükskeelsetega, kulgeda teatud eripäradega ning kakskeelse lapse oskused võivad olla piiratumad. Kakskeelsete laste kõne hindamine Eestis on aga keeruline, kuna siiani on veel vähe andmeid selleks, et hinnata laste kõne arengu eakohasust.

Käesolevas töös keskendutakse 3-4-aastaste simultaansete kakskeelsete (edaspidi SIM KK) laste tegu- ja nimisõnavormide kasutusoskusele, mis on seni jäänud suurema tähelepanuta. Vormimoodustus on eesti keele ulatuslik ja samaaegselt keerukas osa, mistõttu annavad vormimoodustusoskused olulist informatsiooni lapse kõne arengust. Kuna eesti keel on morfoloogiliselt rikas keel, võib grammatilise süsteemi omandamise käigus lastele raskusi valmistada õigete muutevormide kasutamine. Töös saadakse teavet, missugused on SIM KK lapse oskused morfoloogia omandamisel, võrreldes teiste lastegruppidega – ükskeelsete (edaspidi ÜK) eakohase arenguga ja kõne arengu peetusega lastega (edaspidi KAP). Varasemalt on uuritud eelkooliealiste suksessiivsete kakskeelsete laste grammatika omandatust (Pikk, 2015; Raja & Rants, 2013; Undrits, 2015), ka vastavaid oskusi ÜK lastel (Argus & Parm, 2010; Heina, 2011; Raidsalu & Sarapuu, 2007; Tuul, 2016). Lisaks on kirjeldatud on KAP-ga ehk kõne hilistumisega laste grammatilisi oskusi (Padrik, Hallap & Raudik, 2016). Uuritud on ka kõnetesti kasutamist 3-4-aastaste SIM KK laste kõne arengu hindamisel (Henberg & Kask, 2016).

Arvestades varajase märkamise ja sekkumise olulisust kõne arengu probleemide korral, on uuring varajasest kakskeelsusest lisaväärtus olemasolevatele teadmistele. Käesolevast tööst selgub, missugused vormid on 3–4 a SIM KK lastel omandatud, millised veel arengujärgus ning missuguseid vigu lapsed teevad. See info annab suuna nende laste õpetamisele.

Eesti keele vormimoodustus

Grammatika peegeldab sisemist reeglisisüsteemi, mis võimaldab meil moodustada ja mõista keele lauseid (Karlep, 1998). Rikkaliku morfoloogiaga eesti keeles on sõnavormide moodustamiseks kaks viisi: aglutinatsioon ja fleksioon. Aglutinatsiooni korral lisatakse leksikaalset tähendust kandvale sõnatüvele grammatilist tähendust kandvaid tunnuseid,

seejuures tüvi ise ei muutu, st eri morfeemid ei mõjuta üksteise välist kuju (*nt elama: elab*).

Fleksiooni ehk tüvevahelduse korral seevastu sõna tüvi muutub. Sõnavormi pole sel juhul võimalik jagada eri tähendust kandvateks osadeks ning üks ja sama morfeem võib esineda sõnades erineval kujul. Eristatakse kaht tüvevahelduse liiki: lõpu- ja astmevaheldus.

Lõpuvahelduse puhul on tüve lõpuhäälikud eri vormides erinevad (*redel: redeli*).

Astmevaheldus jaguneb välte- ja laadivahelduseks. Vältevaheldus on sõna sisehäälikute pikkuse muutus (*nt kammi/ma: kammi/b*), laadivaheldus aga muutus, kus mõni sisehäälik muutub teiseks või kaob (*nt luge/ma: loeb*). Vahelduv tüvi võib samaaegselt olla nii lõpu- kui ka astmevahelduslik (*lammas: lamba*) (Erelt, Erelt & Ross, 2000; Hint, 2004). Sõnu, mille tüvi kõigis muutevormides ühesuguseks jääb, on eesti keeles vähem kui teiseneva tüvega sõnu (Padrik, Hallap, Aid & Mäll, 2013).

Oma võimelt seostuda morfoloogiliste kategooriatega jagunevad sõnad kolme suurde klassi: käändsõnad, pöörd sõnad ja muutumatud sõnad. Töö seisukohast pakuvad huvi esimesed kaks klassi. Pöörd sõnal ehk tegusõnal on kõnes oluline roll. Tegusõna on tähtis lauseliige, mida on vaja uue teabe esiletoomiseks ning lause arenguks (Erelt et al., 2000; Hint, 2010). Verbi pöördelised vormid sisaldavad järgmisi grammatilisi kategooriaid: tegumoodi (isikuline ja umbisikuline), aega (olevik ja minevikuajad), kõneviisi (kindel, tingiv, käskiv, kaudne, möönev), arvu ja isikut (pöörded ainsuses ja mitmuses). Omavahel kombineerudes annavad need üsna keeruka vormistiku, mis lastel tuleb omandada (Hint, 2004; Kaalep, 2015). Töös uuritakse oleviku- ja lihtminevikuvormide kasutust. Olevik on ajakategooria markeerimata liige – sellel puudub tunnus. Lihtminevik on kolmest minevikuvormist enim esinev ja ka lapse kõnes varem kasutusele tulev kui täis- ja enneminevik. Lihtmineviku tunnusteks on *-i* (*nt sõ/i/n*), *-si* (*nt roni/si/n*) ja *-(i)s* (*nt roni/s; laul/is*) (Erelt et al., 2000; Padrik et al., 2013). Lisaks pöördvormidele on verbidel ka käändelised vormid. Viimased väljendavad küll tegevust, kuid ei väljenda grammatilisi kategooriaid (kõneviisi, arvu, isikut jt) (Erelt et al., 2000). Verbi käändelistest vormidest sisaldab käesoleva töö uurimismaterjal *da*-tegevusnime.

Lisaks verbivormistikule kuulub morfoloogilisse süsteemi käändsõna vormistik. Käändsõnade klassi moodustavad nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad. Käändsõnal on kaks morfoloogilist kategooriat: kääne (14 käännet) ja arv (ainsus ja mitmus). Enamik käändevorme saadakse mingile tüvevariandile käändelõpu lisamise teel. Nii nagu tegusõnade puhul, ei ole ka käändsõnade muuttüüdistik reeglipärane. Süsteemi omandamisel lisab raskust asjaolu, et ühel käändevormil võib olla mitu tunnust. Näiteks ainsuse osastava puhul: *t* (*porgandit*); *d* (*idee/d*), *0* (*õuna*). Siiski on enamik käändelõppe üheainsa kujuga. Keele õppimisel võib

esineda raskusi just nende tüvede, lõppude ja tunnustega, millest esineb palju variante (Erelt et al., 2000; Hint, 2004). Eesti keele käändesüsteemi iseärasuseks on, et võivad esineda ka paralleelsed muutevormid (*nt mitmuse osastav: sigasid ehk sigu*). Lisaks võib eesti keeles ühel käändevormil olla kõnes mitu funktsiooni. On teada, et käändevorme kasutab laps esialgu ühes tähenduses (*nt alalütlevat käänat koha märkimiseks: laual*). Käändelõppude kasutuselevõttu mõjutab ka vormi kasutussagedus (Hallap & Padrik, 2008; Padrik et al., 2013).

Grammatiliste oskuste areng ükskeelsel lapsel

Keeled erinevad üksteisest oma struktuuri, sh grammatika poolest (Hint, 2010). Grammatika omandamise kiiruse osas on välja toodud keelte kaupa erinevusi. Nimelt on leitud, et morfoloogiliselt rikastes keeltes (*nt soome ja ungari keeles*) võivad laste vormimoodustusoskused kujuneda ka mõneti varem kui vaesema morfoloogiaga keeltes (Gábor & Lukács, 2012; Kunnari et al., 2011). Eesti keele morfoloogia on rikkalik, mis võib seega mõjutada (kiirendada) ka grammatika omandamise tempot (Argus, 2008).

Kuigi laste kõne areng on kiire, omandatakse grammatilised vormid pikema aja jooksul reeglisüsteemide arengu käigus (Hallap & Padrik, 2008; Leiwo, 1993). Slobini (1970) järgi läbib laps muutekategooria omandamisel enne täiskasvanu tasemeni jõudmist ehk keelenormile vastavat vormikasutust järgnevad etapid:

1. *Markeering puudub*. Laps kasutab sõnatüve.
2. *Laps kasutab piiratud ulatuses markeeringut*. Kasutusel on tervikuna õpitud sõnavormid õigete tunnustega.
3. *Grammatikareeglite üleüldistamine (overgeneralization)*. Tekivad analoogiaüldistused. Laps moodustab loovalt sõnavorme ning võib rakendada vormimoodustusreegleid ka ebareeglipärase sõna puhul (*nt jooma: joos pro jõi*) (Argus, 2008; Hallap & Padrik, 2008).

Argus (2008) toob samuti välja morfoloogia omandamise perioodid. Esimesel ehk premorfoloogilisel perioodil lühendab laps pikemad sõnavormid kahesilbilisteks. Laps ei kasuta veel sõnalõppe, st jätab lõpu ära (*nt poti pro potile*). Autori kohaselt on oskus sõnavorme kasutada seotud hääldamise arenguga. Näiteks on teisel eluaastal kinniseid (s.o konsonandiga lõppevaid) silpe lapsel veel raske hääldada. Erandid on ühesilbilised konsonandiga lõppevaid sõnavormid (*nt vett*). Enamike vormide kasutusele võtmist hõlbustab, kui laps suudab juba välja hääldada kolmesilbilisi sõnu. Hääldusoskuse arenedes hakkab laps omandama vältevaheldust.

Arguse (2008) kohaselt algab aktiivne muutemorfoloogia omandamine protomorfoloogilisel perioodil. Laps alustab muutemorfoloogilise süsteemi omandamisel n-ö tuumikust ning omandab esmajärjekorras keeles sageli esinevad vormid. Ebareeglipäraste sõnade moodustus võidakse seejuures omandada varem kui reeglipäraste sõnade vormimoodustus, juhul kui need sõnad on sisendkeeles sagedased (Argus, 2008; Hallap & Padrik, 2008). Ebareeglipäraseid sõnu omandab laps tervikuna – need võivad olla mälus valmiskujul. Lekseemi võib pidada tervikuna omandatuks, kui sama lekseem esineb lapse kõnes ainult ühes vormis (Argus, 2008). Vihmani ja Vija (2006) järgi annavad verbivormide moodustusoskuse arengust märku järgmised tähelepanekud: üks verb ilmneb vähemalt kahes vormis; üks ja sama lõpp on seotud vähemalt kahe erineva tegusõnaga.

Edasine intensiivne muutemorfoloogia omandamine toob analoogiaseoste tekke (Argus, 2008). Omandamise ajal on loomulik, et mõnikord kasutab laps õiget vormi, mõnikord aga eksib (Hallap & Padrik, 2008). Räsänen, Ambridge & Pine (2016) uurisid soome laste verbivormide moodustusoskusi. Autorid tõid välja, et väiksema kasutussagedusega vormide kasutusel tehti vähem vigu juhul, kui oli võimalik kasutada analoogiat ning nentisid, et häälduslik analoogia aitab lapsel õiget vormi moodustada. Ka eesti lastel aitab analoogianäidis lastel grammatilisi vorme moodustada (Hallap & Padrik, 2008). Inglise keeles võib analoogia alusel sõnavormide moodustamine ebareeglipäraste lihtmineviku vormide puhul hoopiski takistada õige vormi kasutamist (Räsänen et al., 2016). Inglise lastele võib raskusi valmistada lihtmineviku kasutamine – lapsed lisavad lihtmineviku tunnuse ebareeglipäraselt muutuvatele sõnadele (*nt comed pro came, goed pro went*) (Onnis, Roberts & Chater, 2002).

Laste grammatilised oskused kasvavad vanusega. Kolmeaastaselt peaks ükskeelse lapse grammatiliste oskuste baas olema kujunenud ning peamised sõnavormid juba kasutusel. Laps valdab harilikult kõiki käändevorme (mitte veel kõigis tähendustes), tegusõna käskivat kõneviisi, kindla kõneviisi oleviku- ja lihtmineviku vorme, samuti *ma-* ja *da-*tegevusnime. Pikemate sõnade hääldamisel võib esineda ka lühendamist (Hallap & Padrik, 2008). Ajakategooria aktiivne omandamine toimub 4.-7. eluaastani (Argus & Parm, 2010). Nelja-aastased lapsed kasutavad vähelaiendatud lihtlauset, koond- ja rindlauseid ning kujunema hakkavad ka põimlauseid (*nt aja-* ja *sihitislauseid*). Grammatilise süsteemi areng muudab lapse eneseväljenduse järk-järgult täpsemaks ja mitmekülgsemaks. Vähehaaval muutub lapse grammatika ikka sarnasemaks täiskasvanu omale (Argus & Parm, 2010; Hallap & Padrik, 2008; Leiwo, 1993; Padrik et al., 2013).

Simultaanne kakskeelsus

Kakskeelne on inimene, kellel on võime kasutada mitut keelt suhtlusvahendina enamikes suhtlussituatsioonides ning oskus lülituda ümber ühelt keelelt teisele. Keelekasutus sõltub nii suhtluspartnerist kui ka situatsiooni nõudmistest (Oksaar, 1998; Pearson, 2009). Bilingvismil ehk kakskeelsusel on, võrreldes ükskeelsusega, mitmeid eeliseid. Baker (2005) toob esile järgmist: kahe keele valdamine, kahe kultuuri tundmine (sh käitumisnormid, rahvapärased ütlused, traditsioonid, muusika, kirjandus), paindlikum ja loovam mõtlemine, enam võimalusi tööturul seoses keeleoskusega, ulatuslikumad suhtlemisvõimalused jpm.

Bilingvism kujuneb tavaliselt lapseas (Hallap, 1996). Kakskeelsus võib oma olemuselt olla astmeline ehk suksessiivne (edaspidi SUK KK) (Paradis, 2010). Sellisel juhul on teise keele lisandumise ajaks kõne baas (hääldamine, sõnavara, grammatika) esimeses keeles juba suures osas kujunenud. Simultaanse kakskeelsusega (SIM KK) ehk üheaegse kahe keele omandamisega on tegu, kui lapsel on juba alates sünnist regulaarselt kokkupuude kahe keelega. Laps õpib esimese kolme eluaasta jooksul end mõlemas keeles väljendama, st samaaegselt arenevad kaks leksikaalset ja grammatilist süsteemi (De Houwer, 2006; Paradis, 2010; Pearson, 2009). Käesolevas töös keskendutakse SIM kakskeelsusele.

Kakskeelsuse kujunemist mõjutavad paljud erinevad tegurid – lapse vanemate emakeel, vanemate keelekasutus lapsega, vanemate keelekasutus omavahel, keelega kokkupuute aeg, ühiskonnas domineeriv keel, ka lapse kognitiivsed võimed jm (Paradis, 2010). Kahe keele oskuse kujunemist võivad mõjutada ka psühholoogilised faktorid, nagu näiteks isiku enda kummassegi keelde suhtumine (Meisel, 2007). Üks võimalik keeleoskusi mõjutav tegur on asjaolu, kas lapsega kõneleb eesti keeles ema või isa. Tavapärastelt veedavad emad imiku ja väikelapsega rohkem aega, võrreldes isaga. Seega võib arvata, et laps kuuleb ema poolt kõneldavat keelt sagedamini. Henberg ja Kask (2016) leidsid, et eestikeelsete emade SIM KK lapsed said kõnetestis paremaid tulemusi kui muukeelsete emade (ehk eestikeelsete isade) SIM KK lapsed. Ka Hallap (1996) tõi esile järgmist: kakskeelsetest lastest said paremaid tulemusi need, kelle ema oli eestlanna. Autor nendib, et väikelapse kõne arengus võib avaldada keel, milles ema lapsega suhtleb, suuremat mõju, võrreldes isa keelega.

Simultaanse bilingvismi puhul soovitatakse lapse arengut toetava suhtlemismudeli *üks isik – üks keel* kasutamist vanemate poolt, kus lapsevanem kasutab lapsega suheldes keelt, mis erineb teise vanema omast (Baker, 2005; Hassinen, 2004; Pearson, 2009). Kui täiskasvanud oma kõnes keeled diferentseerivad, siis õpib ka laps neid oma kõnes lahus hoidma (Hallap, 1996). Nimetatud suhtlemisstiili kasutamine nõuab vanematelt enese jälgimist. Erinevatel põhjustel esineb vanemate poolt keelte segakasutust, mis annab eeskuju ka laste

keelekasutusele. Kui vanemad kasutavad lapsega suheldes mitut erinevat keelt, võib lapsel esineda raskusi nende keelte eristamisega. Samas võib keelte segakasutus olla kakskeelses kogukonnas ka tavapärane nähtus (Pearson, 2009).

Kakskeelse lapse kõne valdkonnad (häälduslikud, sõnavaralised, grammatilised, sidusa kõne loome ning mõistmisoskused) arenevad mõlemas keeles, kuid keeleoskus kahes keeles ei ole ühesugune. Tüüpiliselt on kakskeelsel inimesel üks keel dominantne, teine aga nõrgem ehk mittedominantne (Pearson, 2009). Kahe keele oskuse kujunemine on seotud kakskeelsele lapsele adresseeritud kõne ehk sisendkõne (*input*) hulgaga, mis võib kakskeelsuse korral olla üsnagi varieeruv. Keel, millega kokkupuude on intensiivsem ning mida kakskeelne laps kuuleb-kasutab suhtlusvahendina enam, osutubki dominantkeeleks (Paradis, 2010). Nelja-aastaselt lapsel ei pruugi olla domineeriv keel veel välja kujunenud. Lisaks tuleb tõdeda, et dominantkeel võib aja jooksul ning keskkonna muutudes ka vahetuda (Hallap, 1996; Pearson, 2009).

Ühe keele eelistatud (domineeriv) kasutamine toob kaasa paremad oskused selles keeles, võrreldes mittedomineeriva keelega. Hoff et al. (2010) leidsid inglise keele kasutust uurides ootuspäraselt, et ülekaalukalt domineeriva inglise keelega SIM KK lapsed olid grammatika kasutamisel edukamad kui dominantse hispaania keelega lapsed. Meisel (2007) uuris saksa-prantsuse SIM KK laste nõrgema ehk mittedomineeriva keele kasutusoskust, täpsemalt prantsuse keele oskust. Uurija tõi näiteid, kuidas lastel pärast suuremat pausi keelekontaktiga võib jääda lausungi ehitus, võrreldes teise keelega küll lühemaks ja lihtsamaks, kuid lausungid ei muutu lühemaks, võrreldes pausile eelneva perioodiga. Uuringust järeldus, et lastel oli nõrgema keele oskustes puudujääke – mittedomineeriva keele kasutusoskus võib areneda domineerivaga võrreldes aeglasemalt ning vigade arv võib olla suurem. Vaatamata sellele jõuab autori tõdemusel keeleoskus rahuldavale tasemele ning vähesem sisend ei takista kakskeelseks kujunemast (Meisel, 2007).

Järgnevalt antakse ülevaade 3-4-aastaste SIM KK laste morfoloogilistest oskustest, toetudes erinevate uuringute tulemustele ning kirjandusest teadaolevale.

Simultaansete kakskeelsete laste grammatiliste oskuste areng

Erinevate uurijate arusaamad SIM KK lapse keele omandamise tempo kohta, võrreldes ükskeelsega, ei ole ühtsed. Ühelt poolt ollakse seisukohal, et kakskeelse lapse keeleline areng võib võtta rohkem aega kui ükskeelsel (Nicoladis, Palmer & Marentette, 2007; Pearson, 2009). Teisalt on leitud, et sõnade kombineerimise periood (fraasi tekkimine) võib küll kakskeelsel lapsel hilineda, kuid vaatamata sellele jõuab simultaanne keeleomandaja juba

varakult, st ca kolme aasta vanuses, oma keelelistes oskustes ükskeelsele järele (Hoff et al., 2012). Paradis (2010) aga märgib, et SIM KK laps jõuab oma keelelistes oskustes eakaaslastele järele alles vanuses 4-6 aastat.

Vormimoodustuse arengu osas on kakskeelsuse puhul leitud erinevusi, võrreldes ükskeelsusega. Vihmani & Vija (2006) järgi hakkas ükskeelne laps reeglipäraseid vorme kasutama varem kui SIM KK laps, kes kasutas pikema perioodi vältel suurema kasutussagedusega ebareeglipäraseid vorme. Autorid on arvamusel, et kakskeelne laps omandas nimetatud vormid tervikuna. Üleüldistamise vigu hakkas kakskeelne, võrreldes ükskeelsega, tegema mõnevõrra hiljem. Analoogiaüldistuse tekkeks võib kakskeelsel lapsel seega kuluda kauem aega. Autorite andmetel hilines sünnist saadik kahte keelt omandava lapse käändelõppude kasutamine, võrreldes ükskeelsega. Henberg ja Kask (2016) võrdlesid 3-4-aastaste eesti-vene SIM KK laste kõne arengut ükskeelsete laste omaga. Nemadki leidsid, et ükskeelsete laste tulemused morfoloogia vallas olid statistiliselt oluliselt paremad kakskeelsete laste tulemustest. Seega, 3-4 aasta vanuses võivad SIM KK lapse grammatilised oskused, võrreldes ükskeelsega, jääda veel piiratumaks.

Morfoloogia areng on tihedalt seotud sõnavara arenguga, mille kakskeelne laps omandab kahes keeles. On loomulik, et ühes keeles võib kakskeelse lapse sõnavara olla piiratum kui ükskeelsel. Näiteks võib SIM KK lapsel, võrreldes ükskeelsega, olla eesti keeles piiratum tegusõnaline sõnavara (Vihman & Vija, 2006). See aga ei tähenda, et kahe keele peale kokku oleks lapse sõnavara ükskeelsetega võrreldes väiksem. Kakskeelne laps ei pruugi kasutada sõnu või väljendeid, mida on kuulnud teise keele kontekstiga seotud situatsioonides (Hoff et al., 2016; Paradis, 2010; Pearson, 2009). Baker (2005) lisab, et kakskeelsetel inimesel tekivad ükskeelsetest mõnevõrra erinevad sõnadevahelised seosed ning sõnatähendused on erinevates keeltes erinevad.

Kakskeelsete laste keelekasutuses esineb keeltevaheline mõju (*interferents*). Keelte vastasmõju tõttu esineb isiku kõnekasutuses vigu ehk kõrvalekaldeid keelenormist – ütluses kasutatakse kahe keele elemente, näiteks sõnu või sõnaühendeid, järgitakse teise keele sõnajärge või lisatakse sõnalõppe teisele keelele omasel viisil (Hallap, 1996; Hassinen, 2004; Meisel, 2007; Pearson, 2009). Hassinen (2004) ja Hallap (1996) toovad SIM KK väikelaste keelekasutuses välja interferentsi liigid: leksikaalne, fonoloogiline, semantiline, süntaktiline ja morfoloogiline. Neist kolm viimast on Hallap (1996) võtnud kokku grammatilise interferentsi nimetuse all. Grammatiliseks interferentsiks peetakse grammatilise tähenduse või selle väljendamise viisi vale valikut, mille korral kantakse ühe keele sõnale või morfeemile üle teise keele sõna ja/või morfeemi kasutamise reeglid, mis väljendubki grammatilise normi

rikkumisena (nt vene-eesti kakskeelsuse korral: *poiss juhib autoga pro poiss juhib autot*) (Hallap, 1996).

Hassineni (2004) järgi avaldub alla kolme aasta vanuse kakskeelse lapse puhul keelte segakasutus enim momentidel, mil esinevad muutused lapse keeleümbruses (nt reisimine, sõprade külastamine). Kahe sarnase keele (soome ja eesti) üheaegse omandamise uuringust selgus, et keelte segistamine avaldus juba alla kahe aasta vanust; sarnaste keelte omandamisel oli kõne arengu algetappidel segakasutus veelgi laialdasem ja püsivam nähtus kui morfoloogiliselt erinevate keelte puhul. Hallap (1996) nendibki, et keelte segistamine esineb rohkem kakskeelse lapse varasemas kõne arengus, mil lapse võime mõlema keele morfoloogiareegleid lahus hoida on piiratud. Hassinen (2004) kirjutab, et kahe keele tüpoloogiline sarnasus võib teisalt jällegi hõlbustada keele omandamist, toetades kakskeelse lapse grammatiliste vormide omandamist vormimoodustuse arengu algetapis.

Käände- ja pöörddevormide kasutusoskuse areng. Eesti keele muutemorfoloogia hakkab ükskeelsel lapsel verbide osas arenema pisut varem kui noomenite osas (Argus, 2008). Mitmed uurijad toovad esile, et tegusõnamorfeemide kasutamisel esineb lastel vähem vigu kui käändsõna morfeemide puhul (Argus, 2008; Padrik et al., 2016). Ka rikka morfoloogiaga ungari keeles teevad lapsed rohkem vigu käände- kui verbimorfoloogias ning noomenimorfoloogiat loetakse verbimorfoloogiast keerukamaks (Gábor & Lukács, 2012; Hallap, Padrik & Raudik, 2014). Seevastu Rescorla & Roberts (2002) nendivad, et inglise keelt kõnelevatele lastele valmistab käändsõnamorfoloogiast enam raskusi verbimorfoloogia.

Kakskeelsuse puhul on käände- ja pöörddevormide kasutusoskuse võrdluse osas saadud ükskeelsetest mõnevõrra teistsuguseid tulemusi. Uurides SUK kakskeelsust, leidis Heina (2009), et verbivormide moodustusoskus käändevormide omast kehvemaks ei osutunud. Seevastu Hütt'i (2012) kohaselt olid ka nii SUK kui SIM kakskeelsed lapsed tegusõnavormide moodustamisel, võrreldes käändevormidega, edukamad. Autor tõdeb, et tegemist oli piiratud valimiga ning tulemusi võis mõjutada ka meetoodika valik.

Tegusõnavormide kujunemise osas on üks- ja kakskeelsete laste puhul võimalik välja tuua nii sarnasusi kui erinevusi. Vihman ja Vija (2006) võrdlesid ÜK ja SIM KK lapse tegusõnavormide arengut 2. – 3. eluaasta vahemikus, leides grammatika omandamisel sarnasusi: mõlemad lapsed alustasid verbide kasutamist markeerimata ehk lõputa vormidega. Vanuse kasvades leidub üks- ja kakskeelsete laste oskuste puhul sarnasusi sufiksrite omandamise järjekorras. Näiteks tegusõna oleviku ainsuse 3. pööre on suure kasutussageduse tõttu üks esimesi tegusõnavorme, mis nii üks- kui ka kakskeelse lapse kõnesse ilmub (Hallap, 1996; Hallap & Padrik, 2009). Kolme-nelja aasta vanuste SIM KK laste vormikasutusoskuste

uurimusest ilmnes, et edukalt kasutati oleviku ainsuse 1. pööret, 4-aastased lisaks ka oleviku mitmuse 1. pööret (Henberg & Kask, 2016). Väinsalu (2014) järgi on olevikuvormide tulemused ka ükskeelsetel lastel kõrged ning näitavad nende head omandatust.

Lihtminevikuvormide kasutusoskus seevastu kujuneb lastel hiljem, võrreldes olevikuvormidega (Padrik et al., 2016). Vormide osas saab eraldi välja tuua, et nii ükskskeelsuse (Padrik, 2016; Väinsalu, 2014) kui ka bilingvismi korral (Henberg & Kask, 2016) võib 3-4-aasta vanuses teistest enam raskusi esineda lihtmineviku mitmuse 3. pöördvormi kasutamisega. Erinevusena tegusõnavormide osas võib üks- ja kakskeelsete laste võrdluses välja tuua, et SIM KK lastel esineb enam vigu *da*-tegevusnime kasutamisel (Henberg ja Kask, 2016), võrreldes ükskeelsete lastega (Väinsalu 2014; Hallap & Padrik, 2008). Kakskeelsed lapsed võivad *da*- tegevusnime asemel kasutada näiteks *ma*-tegevusnime (Hütt, 2012).

Käänevormide kasutamisel on SIM KK lapsed edukad valdavalt samade vormide osas nagu ükskeelne lapski. Henbergi ja Kase (2016) uuringu kohaselt moodustavad 3-4-aastased SIM KK lapsed autorite poolt uuritud vormidest kõige paremini alaleütlevat käänat (adressaadi funktsioonis). Siinkohal saab paralleele tuua ükskeelsete laste oskustega – Tuule (2016) ning Padriku jt (2016) järgi osutus alaleütlev kääne ka ükskeelsetele lastele lihtsaks. Käänevormidest on SIM KK lapsed sarnaselt ükskeelsetele edukad ka kaasaütleva ning mitmuse nimetava moodustamisel (Henberg & Kask, 2016; Padrik et al., 2016; Tuul, 2016). Eesti keeles on tähtsad omastav ja osastav kääne, mis kuuluvad peakäänete hulka ning on aluseks teiste käänete moodustamisele (Erelt et al, 2000). Sarnaselt ükskeelsetele lastele (Padrik et al., 2016; Tuul, 2016), on mitmuse osastava kasutusoskus (hulgasõna laiendi funktsioonis) ka 3- ja 4-aastastel SIM KK lastel alles kujunemas (Henberg & Kask, 2016). Sarapuu ja Raidsalu (2007) järgi teevad lapsed veel palju erinevat tüüpi vigu ka ainsuse osastava käänevormi kasutusel – seegi vorm on veel nelja aasta vanuses aktiivses arengujärgus. Osastava käände õige kasutusoskuse kujunemine võtab arvatavasti aega erinevate lõpuvariantide tõttu, mis teevad omandamise esialgu keeruliseks (Hint, 2004). Nii SUK KK, SIM KK kui ka ÜK lastele valmistab veel raskusi ilmaütlev kääne, mis on väikse kasutussagedusega (Henberg & Kask, 2016; Padrik et al., 2016; Tuul, 2016). Erinevalt ükskeelsetest, võib kakskeelsuse korral esineda enam vigu sise- ja väliskohakäänete kasutamise osas (Henberg & Kask, 2016).

Pearson (2009) kirjutab, et varase kakskeelsuse korral kujuneb lapse kahe keele oskus mõlemas keeles sarnaselt ükskeelse lapse kõne arengu seaduspärasustega, kuigi kakskeelsusest tingituna esinevad teatud eripärad. Eesti uurijad Henberg ja Kask (2016)

kinnitavad samuti, et SIM KK laste vormimoodustuse areng sarnaneb ükskeelsete laste arenguga. De Houwer (2006) lisab, et eelkooliealised ÜK ja SIM KK lapsed teevad morfoloogia osas sarnaseid vigu (nt morfeemide asendused, ärajätmised) ning nende lauselise kõne areng on sarnane. Hallap et al. (2014) leidsid, et ka SUK KK laste grammatiliste oskuste arengu kulgu on sarnane ÜK lapse omaga. Uurijate tulemused näitasid, et käändevormide kasutamisel olid nii üks- kui kakskeelsed edukamad valdavalt samade vormide moodustamisel ning ka raskusi valmistasid enamjaolt ühed ja samad vormid.

Kakskeelsete laste vead vormimoodustuses. Käesolevas töös uuritakse vigu, mida teevad 3-4-aastased SIM KK lapsed vormikasutuses. Hoff et al. (2012) pakuvad, et kakskeelse lapse vead võivad tuleneda vähesest kokkupuutest keelelise sisendiga. Kakskeelse lapse viga mõjutab ka eelpool kirjeldatud interferents. Padriku (2016) järgi liigitatakse logopeedias eksimused grammatika osas järgmiselt:

1. *Süntaktiline agrammatism:* kohustuslik lauseliige jäetakse ära või eksitakse sõnajärje vastu.
2. *Morfofonoloogiline agrammatism:* laps eksib morfeemivariandi valikul. Segamini lähevad erinevad tüve-, tunnuse- või lõpuvariandid. Grammatiline tähendus ei muutu, laps eksib keelenormi vastu.
3. *Morfoloogiline agrammatism:* esineb ühildumisvigu ajas ja arvus, tunnuse, lõpu või liite ärajätmist, lõpu või liite asendamist, üleliigse lõpu, tunnuse või liite lisamist – eksitakse keelesüsteemi vastu.

Erinevad uuringud näitavad, et kakskeelsuse korral võib esineda morfoloogilist agrammatismi. Näiteks on SIM KK laste levinud veatüübiks ühe vormi asendamine teisega. Henberg ja Kask (2016) leidsid, et SIM KK lapsed kasutasid alaltütleva käändelõpu asemel seestütleva käändevormi tunnust (*jänkust pro jänkult*) ehk tähenduselt lähedat vormi. Tegusõnavormidest esineb SIM KK lastel raskusi *da*-tegevusnime kasutamisega, mis võib asenduda *ma*-tegevusnimega (Henberg & Kask, 2016; Hütt, 2012), ükskeelsuse korral seevastu omandatakse tegevusnimed juba varakult (Hallap & Padrik, 2008). Hallap (1996) toob välja, et SUK KK lapsed segistavad samuti morfeeme. Morfoloogilist agrammatismi leidub ka ükskeelse lapse kõnes. Räsänen et al., (2016) uurisid ükskeelsete soome laste verbivormi moodustusoskusi. Levinud veatüübina tõid autorid välja kõrgema kasutussagedusega vormi kasutuse väiksema kasutussagedusega vormi asemel. Nii võib ka eesti ükskeelne laps näiteks asendada ilmaütleva käände kaasaütlevaga (Padrik et al., 2016).

Kakskeelsuse korral võib esineda ühildumisvigu, mis kuuluvad Padriku (2016) alusel samuti morfoloogilise agrammatismi alla. Henbergi ja Kase (2016) järgi esineb 3-4-aastastel

SIM KK lastel raskusi ainsuse ja mitmuse osastava eristamisega (*palju pirni pro palju pirne*) – osastavat käännet kasutatakse vales arvus, kuid valitud on siiski õige käänne. Eespool on mainitud, et ka ükskeelsel lapsel võib olla mitmuse osastava käände kasutamine keeruline. Pikk (2015) leidis, et ka 5-6aastaste SUK KK laste lauseloomele on iseloomulikud grammatiliste vormide ühildumisvead ajas ja arvus.

SUK kakskeelsusele iseloomulikuks eksimuseks on Hallapi (1996) järgi ka sõnalõppude ärajätmine – tegemist on morfoloogilise agrammatismiga. Kolmeaastase ükskeelse lapse kõnes on seevastu peamised sõnalõpud juba kasutusel (Hallap & Padrik, 2008, Heina, 2011; Padrik et al., 2016). SIM KK korral võib grammatika areng, võrreldes ükskeelsega, võtta kauem aega (Paradis, 2010; Pearson, 2009; Vihman & Vija, 2006). Seega võib arvata, et sõnalõppe võivad osaliselt ära jätta veel ka 3-aastased SIM KK lapsed.

Levinud veatüüp nii SIM KK, SUK KK kui ka ükskeelsel lapsel on õige vormi kasutus vale tüvevariandiga, st esineb morfofonoloogiline agrammatism (Hallap, 1996; Hütt, 2012; Raidsalu & Sarapuu, 2007). Seejuures võib laps eelistada nimisõnavormide moodustamisel ainsuse nimetava tüvevarianti ning tegusõnavormide moodustamisel oleviku ainsuse 3.pöörde tüve (*nt luudaga pro luuaga; loes pro luges*) (Hallap, 1996). Kirjandusest on teada, et sõnalõpud ja teised grammatilised morfeemid omandatakse enne tüvemuutusi ning sõnatüve omandamise muudab eesti keeles keeruliseks astmevaheldus (Karlep, 1998).

Heina (2009) märgib, et kakskeelse lapse vead võivad sarnaneda alakõnega lastele, kelle keelekasutuses esineb agrammatism. Vigade põhjus on aga erinev – nt primaarset alakõnet iseloomustab piiratud verbaalne töömälu ja puudulik keelelise töötluse võime (Padrik, 2016). Kakskeelsete laste nn ülesandeks on seevastu pidev kahe keelesüsteemi vahel opereerimine, keelte diferentseerimine ja lahus hoidmine (De Houwer, 2006).

Kakskeelsete laste keeleliste oskuste kujunemine võib võtta enam aega kui ükskeelsetel. Järgnevalt iseloomustatakse kõne arengu peetusega laste kõne arengut, mis samuti on eakaaslastega võrreldes hilisem.

Kõne arengu peetustega laste kõne iseärasused

Lisaks ükskeelsetele eakaaslastele võrreldakse käesolevas uurimuses kakskeelsete laste vormimoodustusoskusi ükskeelsete kõne arengu peetusega (*late talkers*) laste oskustega. Umbes 15%-l kahe-aastastest lastest on täheldatud kõne arengu hilistumist. Osal neist esineb puudujääke vaid ekspressiivses kõnes, teistel nii kõneloome kui ka mõistmise valdkondades. Pikiuuringud on näidanud, et vaatamata kõne arengu aeglasemale tempole, jõuavad umbes

pooled neist 3-aastaselt eakaaslastele järele – üldjuhul need, kel ei ole mahajäämust üheski muus valdkonnas peale ekspressiivse kõne (Padrik, 2016).

Desmarais et al. (2008) järgi võib kõne hilistumisega laste grupp olla väga heterogeenne. Kui aga jätta välja lapsed, kel esineb pervasiivsele arengule viitavaid jooni, tunnetustegevuse mahajäämust ning kel võib olla kuulmisega probleeme, võib KAP-ga laste grupp osutuda üsnagi homogeenseks. Nimelt jääb esiplaanile ekspressiivse kõne mahajäämus (Desmarais et al., 2008). Padrik (2016) märgib, et vaid ekspressiivse kõne mahajäämusega KAP-ga laste lalin võib küll hilineda, kuid ajapikku muutub variatiivseks: omavahel kombineeritakse erinevaid silpe. Varases kõne arengus võib täheldada KAP-ga laste aktiivse sõnavara piiratust, võrreldes eakaaslastega: kahe-aastasel lapsel on kasutusel alla 50 sõna ning ilmselt seetõttu ei moodusta laps ka veel fraasi. Küll aga kasutavad KAP-ga lapsed enese väljendamisel ka mitteverbaalseid vahendeid: žestikuleerimist, osutamist jm kehakeelt. Kuigi kõne arengu hilistumine võib olla mööduv nähtus, moodustavad KAP-ga lapsed alakõnega, düsleksiaga ning õpiraskustega laste riskirühma (Desmarais et al, 2008; Padrik, 2016).

Kõnehilistusega laste piiratud lauseloomeoskus mõjutab morfoloogiliste oskuste kujunemist (Padrik et al., 2016). Pikk (2015) leidis, et neil esineb vale grammatilise vormi kasutamist. Padrik et al. (2016) toovad KAP-ga laste puhul välja vigade kombinatsioonide esinemise samas lauses (nt agrammatism + situatiivne lause). Nimetatud autorid leidsid, et kolmeaastased eakohase arenguga lapsed ja KAP-ga lapsed tegid sarnaseid vigu, viimased aga sagedamini. Nt ilmaütleva käände uurimisel tõid autorid välja korduse uurija repliigist ning vastamata jätmise, teiste vormide osas morfeemi asendamise (*tassiga pro tassita*) ning morfeemi ärajätmise (algvormi/sõnatüve kasutuse).

Rescorla ja Roberts (2002) nendivad, et ka inglise 3-4aastased KAP-ga lapsed saavad grammatika kasutamisel eakohase arenguga eakaaslastega võrreldes oluliselt madalamaid tulemusi. Seejuures toovad autorid esile, et 3-4-aastaste KAP-ga laste vormikasutuses ei leidu märgatavat erinevust, võrreldes vanuseliselt sobitatud (st nooremate) eakohase kõne arenguga lastega. Nimetatu viitab sellele, et KAP korral jälgib morfoloogiline areng eakohase arengu tendentsi (st on sarnane tavapärasele arengule, ainult hilisem). Padrikki (2016) mainib, et KAP-ga lapsi on kõne arengu näitajate alusel võimalik võrrelda nooremate lastega, kuna erinevad kõne valdkonnad on ühtlaselt maha jäänud. Padrik et al., (2016) lisavad, et edukad ollakse nende vormide kasutamisel, mis ilmuvad kõnesse varem ning raskusi valmistavad keelde hiljem ilmuvad vormid (nt mitmuse osastav ja ilmaütlev kääne).

Lisaks ükskeelsetele, on ka kakskeelsed lapsed, võrreldes KAP-ga laste grupiga, saanud grammatika kasutamisel paremaid tulemusi. Pikk (2015) leidis, et KAP-ga laste

tulemused grammatika kasutamisel jäid, võrreldes SUK KK lastega, madalamaks. Hiljutise uurimuse kohaselt osutusid ka SIM KK laste tulemused vormikasutuses paremaks KAP-ga lastest, kelle ekspressiivse kõne areng, sealhulgas vormimoodustusoskus, on alles kujunemas (Henberg & Kask, 2016). Kuid autorid märgivad, et võrreldes ükskeelsetega, sarnanevad SIM KK laste tulemused kokkuvõttes siiski enam KAP-ga laste tulemustega.

Järgnevate uurimisküsimuste ja hüpoteesidega püütakse saada täpsemat informatsiooni 3-4-aastaste SIM KK laste vormimoodustusoskustest, võrrelduna nii ÜK kui KAP-ga lastega.

Uurimustöö eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid

Töö eesmärk on selgitada välja 3- ja 4-aastaste SIM KK laste oskused tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel. Töös on esitatud järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuna SIM KK laste morfoloogilisi oskusi on Eestis veel vähe uuritud, tahetakse teada: missuguste nimi- ja tegusõnavormide kasutamisel on 3- ja 4-aastased SIM KK lapsed edukad ja millistes vähem edukad?
2. Erinevad autorid on välja toonud ükskeelsete (nt Raidsalu & Sarapuu, 2007; Räsänen et al., 2016), SIM KK (nt Henberg & Kask, 2016; Hütt, 2012), SUK KK (nt Hallap, 1996; Pikk, 2015) ning ükskeelsete KAP-ga laste (Padrik et al., 2016) levinumad veatüübid vormimoodustuses. Autorite tulemusi võrreldes saab leida nii sarnasusi kui erinevusi lastegruppide vahel. On teada, et kakskeelsuse korral võib vigade muster olla erinev, seejuures võib vormimoodustust mõjutada interferents (Hallap, 1996; Hassinen, 2004). Töös tahetakse teada järgmist: missuguseid vigu teevad 3-4-aastased SIM KK lapsed tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel?
3. Pearsoni (2009) ja De Houweri (2006) kohaselt areneb varane kakskeelsus sarnaselt ükskeelse lapse kõne arengu seaduspärasustega. Eesti uurijad Henberg ja Kask (2016) kinnitavad samuti, et SIM KK laste vormimoodustuse areng sarnaneb ükskeelsete laste omale. Sellest tulenevalt on uurimisküsimus: kas 3- ja 4-a SIM KK lapse areng järgib ükskeelse lapse arengut, st kas leidub statistiliselt oluline mõõdukas või tugev seos kahe lasterühma vormikasutuse tulemuste vahel?

Lisaks on töös püstitatud järgmised hüpoteesid:

1. Uurijad on toonud välja, et kakskeelsete laste kõne areng, sh morfoloogia omandamine, võib võtta ükskeelsetega võrreldes kauem aega (Henberg & Kask, 2016; Nicoladis et al., 2007). Seevastu on leitud, et KAP-ga laste vormimoodustusoskused on alles kujunemas ning jääva, võrreldes kakskeelsete lastega, kehvemaks (Henberg & Kask, 2016; Pikk, 2015; Undrits, 2015).

Oletatavasti jäävad käesolevas töös SIM KK laste tegu- ja nimisõnavormide kasutamisoskused KAP-ga ning ükskeelsete eakaaslaste oskuste vahepeale. Töös püstitatakse järgnev hüpotees: SIM KK laste vormimoodustusoskused on ükskeelsete laste oskustest oluliselt nõrgemad, kuid KAP-ga laste oskustest oluliselt paremad.

2. Argus (2009) ning Hallap et al. (2014) nendivad, et eesti keele muutemorfoloogia hakkab ükskeelsel lapsel verbide osas arenema pisut varem kui noomenite osas. SIM KK korral on samuti täheldatud verbivormide kiiremat arengut, võrreldes käänvormidega, kuid tegemist oli piiratud valimiga (Hütt, 2012). Sellest tulenevalt sõnastatakse hüpotees: SIM KK laste pöördevormide moodustusoskus on parem kui käändevormide moodustusoskus.
3. Väikelapse kõne arengus on emal väga oluline roll. Keel, milles lapsega suhtleb ema, võib võrreldes isa keelega, avaldada lapse kõne arengule suuremat mõju. Uurimused on näidanud, et SIM KK lastest saavad vormimoodustuses paremad tulemused need, kelle ema oli eestlanna (Hallap, 1996; Henberg & Kask, 2016). Sellest tulenevalt püstitatakse hüpotees: eestlastest emade SIM KK lapsed kasutavad tegu- ja nimisõnavorme edukamalt kui eestlastest isade SIM KK lapsed.

Metoodika

Valim

Uuringus osales kokku 667 last, neist 81 simultaanset kakskeelset (SIM KK) last, 500 eakohase kõne arenguga ükskeelset (ÜK) last ning 86 ükskeelset kõne arengu peetusega (KAP-ga) last. ÜK ning KAP-ga laste vormikasutust uuriti selleks, et nende oskusi võrrelda SIM KK laste tulemustega. Laste vanus jäi vahemikku 2 aastat ja 11 kuud – 4 aastat ja 5 kuud (edaspidi 2.11 – 4.5). Uuritavad lapsed jagati töös (mõningate uurimisküsimuste/ hüpoteeside osas) vanuse järgi kahte rühma. 3aastaste grupi moodustasid lapsed vanuses 2.11 – 3.5 (SIM3=26, ÜK3=232, KAP3=30) ning 4aastaste rühma kuulusid lapsed vanuses 3.6 – 4.5 (SIM4=55, ÜK4=268, KAP4=56). Laste vanusrühmadesse jaotus lähtus uuringus kasutatud 3-4a laste kõnetestis (vt *Mõõtevahend*) esitatud jaotusest. Käesoleva töö autor viis testi läbi 36 SIM KK, 23 ÜK ning 3 KAP lapsega kogu kõnetesti ulatuses, ülejäänud andmed saadi teiste uurijate käest. Tegemist oli mugavusvalimiga, lapsed olid pärit erinevatest Eesti maakondadest. Uuritavad kakskeelsed ja ükskeelsed lapsed käisid tavalasteaedades eesti õppekeelega rühmades ning nende (üheks) suhtluskeeleks oli eesti keel. Hinnangu laste kõne

arengu eakohasuse kohta andsid lasteaiaõpetajad ning logopeedid. Kakskeelsuse korral saadi lisaks õpetajatelt pärit informatsioonile ka lapsevanemale suunatud ankeedist kinnitust, et tegemist oli simultaanse kakskeelsusega (osalesid erinevatest rahvustest vanemate lapsed, kel oli varajane kokkupuude mõlema keelega). Lapsevanemad andsid kirjaliku nõusoleku laste uurimiseks. Enamasti oli tegu vene-eesti kakskeelsusega (66), teisi kakskeelsuse liike oli 15 (inglise-, hispaania-, itaalia-, prantsuse-, rumeenia-, soome- ja taani-eesti).

Mõõtevahend

Tegemist on kvantitatiivse uurimusega. Mõõtvahendina kasutati väljatöötatud (ent veel publitseerimata) 3-4- aastaste laste kõne testi materjali, mille autorid on Merit Hallap, Marika Padrik ja Signe Raudik. Testi keelematerjali valikul on koostajad arvestanud sõnade tähenduslikku tutvust lastele, sõnade esinemissagedust ning sõnade häälikulist struktuuri (sh silpide arvu, mida laps nimetatud vanuses potentsiaalselt suudab välja hääldada). Test koosneb lauseloomeoskuse, lausungi tähenduse mõistmise, sõnavara, käände- ja pöördevormide uurimise ülesannetest. Uuring viidi läbi kogu nimetatud testi ulatuses.

Käesolevas töös analüüsitakse tegu- ja käändsõnavormide kasutamist hindava osa tulemusi. Ülesannete metoodika on esitatud lisas 1. Ülesanded sisaldavad suurema ja väiksema kasutussagedusega 1 – 4silbilisi laadivahelduseta sõnu. Uuritakse nendest sõnadest moodustatavaid vorme, mille kasutus nimetatud vanuses lastel peaks olema kujunenud või kujunemas. Analüüsitakse 11 tegusõnavormi kasutust, seejuures on iga vorm esindatud 1-3 korda. Uuritavateks tegusõnavormideks on: oleviku ja lihtmineviku ainususe 1., 2. ja 3. pööre, oleviku ja lihtmineviku mitmuse 1. ja 3. pööre ning *da*-tegevusnimi. Töös uuritakse 8 käändsõna (nimi- ja omadussõna) käändevormi kasutust, iga vorm on esindatud 2-4 korda. Uuritavateks käändevormideks on: mitmuse nimetav, ainususe ja mitmuse osastav (hulgasõna laiendi funktsioonis), ainususe seestütlev (objekti funktsioonis, millele on tegevus suunatud), alaleütlev (adressaadi funktsioonis), alaltütlev (lähteallika funktsioonis), kaasaütlev ja ilmaütlev kääne.

Protseduur

Lapsi suunati mängulise tegevuse käigus eeldatud sõnavorme kasutama (pildimaterjali, mänguasjade, aplikatsioonide, tegevuste imiteerimise abil). Vastata tuli uurija poolt esitatud küsimusele ja/või lõpetada lause eeldatud sõnavormiga. Test viidi iga lapsega läbi individuaalselt. Selleks kasutati eraldi ruumi, kus ei viibinud kõrvalisi isikuid. Lapsega

kohtuti üks kord, kuid väsimusemärkide ilmnemisel ka teist korda. Kogu testi läbiviimine võttis aega umbes 30 minutit.

Vastuste kodeerimine ja andmeanalüüs

Laste vastused kodeeriti vastavalt juhendile, mille on välja töötanud testi autorid. Kodeerimisjuhend on esitatud lisa 2. Töö autor kodeeris enda poolt uuritud SIM KK laste vastused. Tulemuste analüüsis taandati vastused 1-0 skaalale. Tulemuste arvestamisel loeti õigeks (st 1-ks skaalal 1-0) nii vastusetüüp nr 1 (täiesti õige) kui ka vastusetüüp nr 2, kuna vorm on kasutusel ning sõnavarale käesolevas töös tähelepanu ei pööratud (laps kasutas eeldatud vormi mõningate piirangutega, nt sõnaasendus konteksti ja/või pildiga sobiva sõnaga, asesõnaga või uudissõnaga; eeldatud vorm tüveveaga, lõpuvariandiveaga või sõna kuju muutva hääldusveaga). Käesoleva töö autor töötas ise välja kodeerimisjuhendi ka valede vastuste/vigade osas, eristades ja rühmitades SIM KK laste levinumad veatüübid. Veatüüpide kodeerimisjuhend on esitatud lisa 3. Veatüüpide rühmitamisel andis soovitusi käesoleva töö juhendaja.

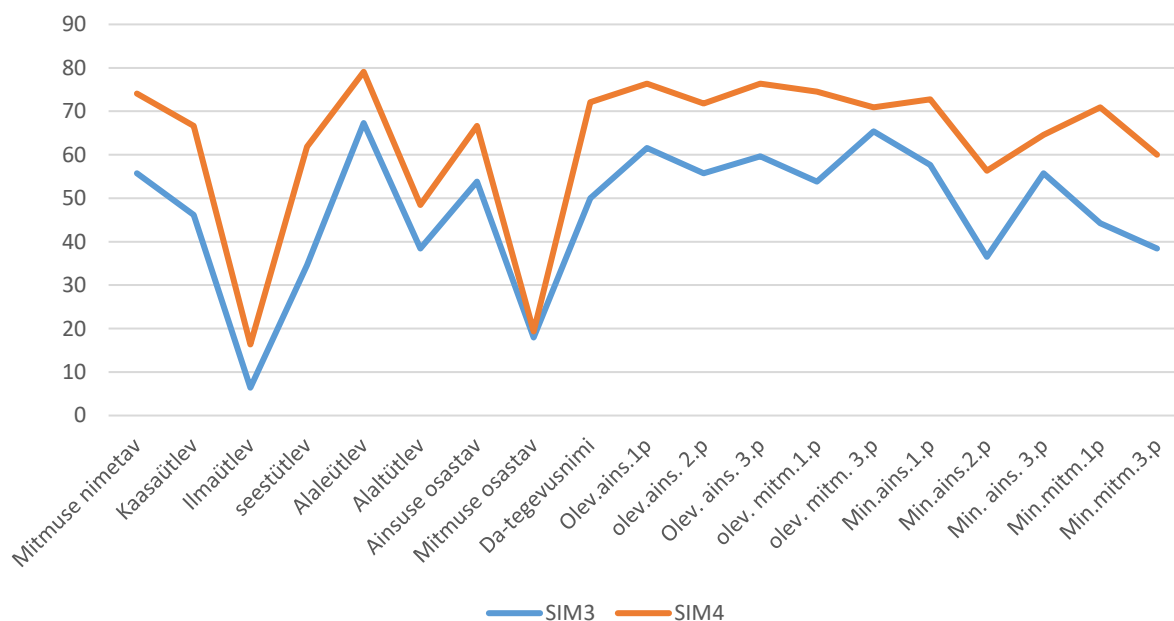
Kõnetestiga saadud andmeid töödeldi programmide MS Excel 2013 ja SPSS 22 abil. Esmalt leiti töös õigeks loetud vastuste protsentuaalne osakaal. Seejärel leiti erinevate veatüüpide protsentuaalne osakaal vormide kaupa. SIM KK ja ÜK laste vahelise käände- ja pöördevormide kasutusoskuse seose tuvastamiseks kasutati Spearmani korrelatsioonianalüüsi. Statistiliselt olulise erinevuse leidmisel SIM KK-ÜK ning SIM KK-KAP lasterühmade oskuste vahel kasutati Mann-Whitney U-testi. SIM KK laste käände- ja pöördevormide moodustusoskuse vahelise statistiliselt olulise erinevuse tuvastamiseks analüüsiti tulemusi Wilcoxon'i testi abil. Eestlastest emade SIM KK laste ja eestlastest isade SIM KK laste vormimoodustusoskuste vahelise statistiliselt olulise erinevuse tuvastamiseks kasutati Mann-Whitney U-testi.

Tulemused

Kõigepealt otsiti vastuseid uurimisküsimustele. Esmalt taheti teada, missuguste vormide kasutamisel on SIM KK lapsed edukad ja millistes vähem edukad. Selleks leiti käände- ja pöördevormide kasutamise edukusprotsendid eraldi 3- ja 4-aastastel lastel. Jooniselt 1 selgub, et SIM3 tulemused olid, võrreldes SIM4 lastega, protsentuaalselt madalamad kõikide vormide osas. Käändevormide üldtulemused olid mõlemas vanusegrupis madalamad, võrreldes pöördevormidega (vt ka lisa 4, kus on esitatud täpsed %-näitajad).

Kolmeaastaste käändevormide tulemused jäid 18- 56 % vahele, 4aastastel 19-79 % vahele. Mõlemas rühmas olid madalaimad ilmaütleva ning mitmuse osastava käände tulemused, viimased olid rühmade vahel ka kõige sarnasemad. Suurim rühmadevaheline erinevus oli seestütleva käändevormi kasutamisel, mille tulemus 3-aastaste rühmas osutus madalaks. Kõrgeimad olid mõlema rühma tulemused mitmuse nimetava ja alaleütleva, 4-aastaste grupis ka kaasaütleva käändevormi kasutamisel.

Pöördevormide tulemused jäid 3-aastastel 36-65% vahele, 4-aastastel 56-76% vahele. Pöördevormide puhul oli suurim sarnasus rühmade vahel oleviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel (ühtlaselt kõrged) ning suurim erinevus oleviku mitmuse 1. pöörde kasutamisel. SIM3 grupis olid kõrgeimad tulemused oleviku mitmuse 3. pöörde ja oleviku ainsuse 1. pöörde kasutamisel, nõrgimad lihtmineviku ainsuse 2. pöörde kasutamisel. SIM4 grupis olid parimad tulemused oleviku ainsuse 1. ja 3. pöörde kasutamisel, nõrgimad samuti lihtmineviku ainsuse 2. pöörde kasutamisel. Lihtmineviku kasutamise tulemused olid, võrreldes olevikuvormidega, madalamad mõlemas vanuserühmas.

Joonis 1. 3- ja 4-aastaste SIM KK laste tulemused vormide kaupa (%)

Teiseks taheti teada, missuguseid vigu teevad SIM KK lapsed tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel. SIM 3-4 laste (n=81) valede vastuste analüüsimisel leiti esmalt käändevormide levinumad veatüübid. Veatüüpide kodeerimisjuhend on esitatud lisas 3. Tabelist 1 selgub, et enamike uuritavate vormide puhul veatüübid kattusid. Mitmuse nimetava, seestütleva, alaleütleva ja ainsuse osastava käände puhul kasutasid lapsed sageli algvormi (s. o ainsuse nimetav kääne). SIM KK laste levinud veatüüp oli ka mitte-eeldatud

grammatilise vormi kasutus. Tabelis 1 tuuakse iga vormi puhul välja ka kõige sagedamini esinenud asendusvorm. Mitte-eeldatud grammatilise vormi kasutus oli kõige sagedasem alaltütleva käände puhul – asendusvorm oli enamasti seestütlev. Nimetatud veatüüp oli sage ka alalütleva puhul (alalütlev). Mitmuse osastava puhul kasutasid lapsed aga tihti ainuse osastavat. Ilmaütleva käände puhul jäeti enim vastamata ning selgus ka teistest vormidest erinev ja sageli esinev veatüüp – uurija poolt esitatud lausungi/repliigi kordamine.

Tabel 1. 3-4-aastaste SIM KK laste nimisõnavormide veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest

	Mitm. Nimetav	Kaasa- ütlev	Ilma- ütlev	Seest- ütlev	Alale- ütlev	Alalt- ütlev	Ains. Osastav	Mitm. Osastav
1. Algvorm	35,29	11,93	1,9	29,27	26,67	12,98	27,47	7,69
2. Omastava (osastava) k. tüvi (lõputa)	4,9	15,6	11,85	10,98	20	11,45	9,9	2,56
3. Eeld. vorm, moonut. sõna (tüve- või hääldusviga)	7,84	11,93	3,79	9,76	8,89	1,53	2,2	-
4. M-e vorm, eeld. sõna	10,78 (seest-ütlev)	6,42 (ains. Osastav)	17,06 (kaasa-ütlev)	19,51 (kaasa-ütlev)	31,11 (alal-ütlev)	48,09 (seest-ütlev)	10,99 (mitm. Nim.)	23,59 (mitm. nim.)
5. M-e vorm, moonut/ sobimatu sõna	14,7	19,27	13,27	18,29	4,44	14,5	17,58	5,64
6. Vastus teises keeles	4,9	4,59	1,42	2,44	-	0,76	18,68	4,1
7. Vastamata	21,57	23,85	33,18	9,76	8,89	9,92	13,19	3,59
8. Kordus uurija repliigist	-	-	17,54	-	-	-	-	-
9. Asendamine tegusõnav.-ga	-	6,42	-	-	-	-	-	-
10. Vale mitmuse lõpuvariant	-	-	-	-	-	-	-	4,62
11. Lõpp mitmuse asemel ainsuses	-	-	-	-	-	-	-	48,21

Märkus 1. Mitm.-mitmus; nim.-nimetav; ains.-ainsus; eeld.– eeldatud; m-e – mitte-eeldatud; k. – kääne, moonut.– moonutatud; v.-vorm.

Märkus 2. M-e vastuste arv: mitmuse nimetav- 102, kaasaütlev-109, ilmaütlev-211, seestütlev – 82, alaleütlev -45, alaltütlev-131, ains.osastav-91, mitm. osastav-195.

Järgnevas tabelis 2 esitatakse tegusõnavormide levinumad veatüübid. Enamike vormide puhul oli sage veatüüp vastamata jätmine (sh lapsed imiteerisid tegusõnaga väljendatavat tegevust). Mitte-eeldatud pöördvormi kasutamine üldiselt sagedaks ei osutunud, v.a oleviku ainsuse 2. pöörde puhul. Minevikuvormide korral oli sage mitte-eeldatud ajavormi (oleviku) kasutus. Tabelis 3 tuuakse *da*-tegevusnime osas esinevad

veatüübid eraldi välja. Selgub, et enim esines mitte-eeldatud grammatilise vormi – oleviku ainsuse 3.pöördevormi kasutamist.

Tabel 2. 3-4-aataste SIM KK laste tegusõnavormide veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest

	Olev. Ains 1.p	Olev. Ains 2.p	Olev. Ains 3.p	Olev. Mitm 1.p	Olev. Mitm 3.p	Min. ains 1.p	Min. ains 2.p	Min. ains 3.p	Min. mitm 1.p	Min. mitm 3.p
1. Lõpp/ tunnus puudub	4,44	7,55	5,77	10,09	9,8	5,56	1,3	6,15	-	4,94
2.Eeld. vorm, moonut. sõna (tüve-/ hääldusviga)	4,44	1,89	-	5,45	15,3	-	1,3	4,62	11,59	9,88
3. M-e pööre/tunnus	8,89	43,4	5,77	9,09	9,36	12,96	11,69	1,54	7,25	3,7
4. M-e ajavorm	17,78	3,77	9,62	5,45	3,13	18,52	31,17 *	26,15 *	44,93 *	35,8 *
5. M-e vorm, moonut/ sobimatu sõna	24,44	11,32	21,15	16,36	25	14,81	14,29	21,54	8,6	9,88
6.Ma-/da- tegevusnime kasutamine	2,22	15,09	13,46	-	-	7,41	-	-	5,8	1,23
7.Vastus teises keeles	2,22	-	13,46	-	3,13	-	1,3	4,62	1,45	3,7
8.Vastamata (sh imiteerib)	35,56	16,98	36,54	52,73	34,38	40,74	38,96	29,23	20,29	30,86

Märkus 1. Olev- olevik, min-lihtminevik, mitm-mitm; ains – ainsus; eeld– eeldatud; m-e – mitte-eeldatud; p- pööre, moonut– moonutatud; * sh m-e aja- + pöördvorm.

Märkus 2. M-e vastuste arv: olev. ains. 1p- 45; olev. ains. 2. p- 53, olev. ains. 3.p- 52, olev. mitm.1. p- 55, olev. mitm. 3. p- 32, min. ains. 1. p- 54, min. ains. 2. p- 77, min. ains. 3. p- 65, min. mitm. 1. p- 69, min. mitm. 3. p - 81.

Tabel 3. 3-4-aataste SIM KK laste da-tegevusnime veatüüpide osakaal (%) kõikidest mitte-eeldatud vastustest

	Da-tegevusnimi
1. Tunnus puudub	7,14
2. Eeldatud vorm, moonutatud sõna (sh tüve- või hääldusviga)	7,14
3. Vale tunnusevariandi kasutus	1,02
4.Mitte-eeldatud vorm (oleviku ainsuse 3.pöörde kasutamine)	24,49
5. Ma-tegevusnime kasutamine	10,2
6. Mitte-eeldatud vorm, moonutatud/sobimatu sõna	22,45
7. Vastus teises keeles	5,1
8. Vastamata (sh imiteerib eeldatud teigusõnaga väljendatavat tegevust)	22,45

Märkus. Mitte-eeldatud vastuste arv: 98.

Kolmandaks taheti teada, kas SIM KK lapse areng järgib ükskeelse lapse arengut. Selleks, et selgitada välja võimalik 3-4aastaste SIM ja samas vanuses ÜK eakohase arenguga laste vaheline käände- ja pöördevormide kasutusoskuse seos, kasutati analüüsimiseks Spearmani korrelatsioonianalüüsi ning leiti astakkorrelatsioonikordaja ρ . Tulemusi vaadati mõlema vanuserühma peale kokku (SIM 3–4, $n=81$). Eraldi vaadati käändevorme ($n=8$) ja pöördevorme ($n=11$). Tulemuste tõlgendamisel võeti aluseks Karmen Kalk'i õppematerjalid (2016) korrelatsioonikordaja tõlgendamiseks. Muutujate vahelist seost loeti nõrgaks, kui korrelatsioonikordaja $\rho < 0,4$, mõõdukaks vahemikus $0,4 < \rho < 0,6$, tugevaks, kui $0,6 < \rho < 0,8$ ning väga tugevaks juhul, kui $\rho > 0,8$. SIM 3-4 ja ÜK 3-4 aastaste laste käändevormide kasutamisoskuse tulemuste vahel ilmnas väga tugev positiivne seos, mis oli ka statistiliselt oluline ($\rho = 0,93$, $p = 0,001$). Pöördevormide puhul esines mõõdukas seos, mis ei olnud statistiliselt oluline ($\rho = 0,49$, $p = 0,126$); $p < 0,05$.

Järgnevalt tõestati püstitatud hüpoteese. Esimese hüpoteesiga oletati, et SIM KK laste vormimoodustusoskused on ükskeelsete laste oskustest oluliselt nõrgemad, kuid KAP-ga laste oskustest oluliselt paremad. Järgnevas tabelis nr 4 tuuakse välja keskmised tulemused ja standardhälbed võrreldavate 3aastaste laste gruppides.

Tabel 4. 3aastaste SIM KK, ÜK ja KAP laste tulemused vormide kaupa

Uuritavad vormid	SIM 3 (N=26)		ÜK 3 (N=232)		KAP 3 (N=30)	
	M	SD	M	SD	M	SD
Mitmuse nimetav ($n=4$)	2,23	1,37	3,41	0,83	1,9	1,3
Kaasaütlev ($n=3$)	1,38	1,13	2,55	0,85	0,97	1,16
Ilmaütlev ($n=3$)	0,19	0,69	0,79	1,03	0,23	0,5
Seestütlev ($n=2$)	0,69	0,88	1,57	0,71	0,53	0,82
Alaleütlev ($n=2$)	1,35	0,89	1,91	0,36	0,97	0,99
Alaltütlev ($n=3$)	1,15	1,22	2,44	0,92	0,97	1,22
Ainsuse osastav ($n=3$)	1,61	1,06	2,81	0,52	1,6	1,07
Mitmuse osastav ($n=3$)	0,53	0,9	1,48	1,14	0,57	0,82
Käändevormid kokku ($n=23$)	9,15	5,86	16,97	3,95	7,73	6,27
Da-tegevusnimi ($n=3$)	1,5	0,95	2,43	0,76	1,43	0,86
Oleviku ains. 1. p ($n=2$)	1,23	0,59	1,54	0,64	0,73	0,74
Oleviku ains. 2. p ($n=2$)	1,12	0,82	1,59	0,63	0,77	0,86
Oleviku ains. 3. p ($n=2$)	1,19	0,75	1,63	0,57	1	0,87
Oleviku mitm. 1. p ($n=2$)	1,08	0,89	1,35	0,81	0,63	0,8
Oleviku mitm. 3. p ($n=1$)	0,65	0,49	0,8	0,4	0,23	0,43
Lihtmin. ains. 1. p ($n=2$)	1,15	0,88	1,52	0,74	0,67	0,76
Lihtmin. ains. 2. p ($n=2$)	0,73	0,83	1,34	0,75	0,53	0,78
Lihtmin. ains. 3. p ($n=2$)	1,12	0,65	1,56	0,63	0,9	0,76
Lihtmin. mitm. 1. p ($n=2$)	0,88	0,91	1,64	0,64	0,63	0,76
Lihtmin. mitm. 3. p ($n=2$)	0,77	0,82	1,53	0,68	0,37	0,61
Tegus. vormid kokku ($n=22$)	11,42	6,53	16,94	4,91	7,9	5,71

Märkus. M- keskmine tulemus; SD- standardhälve.

Tabelist 4 ilmneb, et 3aastaste ÜK laste keskmised tulemused olid SIM3 laste tulemustest kõrgemad kõikide uuritud vormide puhul. Tegemist oli sõltumatute valimitega, statistiliselt olulise erinevuse leidmiseks kasutati Mann-Whitney U-testi. Tabelist 5 selgub, et erinevus oli oluline 3aastaste SIM ja ÜK laste tulemuste vahel kõikide käändevormide osas eraldi ning ka üldtulemustes. Samuti leidis oluline erinevus tegusõnavormide üldtulemustes ning enamike tegusõnavormide kasutusoskuse vahel, v.a oleviku mitmuse 1. ja 3. pöörde kasutamisel. Tabelist 4 on näha, et enamike vormide puhul olid SIM3 laste keskmised tulemused paremad, võrreldes KAP3 omadega. Kahe rühma tulemused olid sarnased ilmaütleva, ainsuse ja mitmuse osastava ning *da*-tegevusnime korral. Tabelist 5 selgub, et SIM3ja KAP3 laste tulemuste vahel puudus statistiliselt oluline erinevus nii üksikute käändevormide puhul kui ka käändevormide üldtulemuste osas. Pöördevormide üldtulemuste puhul oli SIM3 ja KAP3 tulemuste erinevus oluline. Üksikute vormide osas oli erinevus statistiliselt oluline oleviku ainsuse 1. pöörde, oleviku mitmuse 3. pöörde, lihtmineviku ainsuse 1. pöörde ja lihtmineviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel.

Tabel 5. Statistilise olulisuse näitajad 3- ja 4-aastastel

Uuritavad vormid	SIM3-ÜK3		SIM3-KAP3		SIM4-ÜK4		SIM4-KAP4	
	U	p	U	p	U	p	U	p
Mitmuse nim.	1528,000	0,000*	338,500	0,384	4858,000	0,000*	1222,500	0,051
Kaasaütlev	1256	0,000*	308,500	0,160	4081,000	0,000*	1064,500	0,004*
Ilmaütlev	1960,500	0,001*	347,500	0,251	3808,000	0,000*	1488,500	0,686
Seestütlev	1482,000	0,000*	53,000	0,480	5056,000	0,000*	1161,500	0,016*
Alaleütlev	219,000	0,000*	313,000	0,153	5523,500	0,000*	1517,500	0,865
Alaltütlev	1341,500	0,000*	351,500	0,498	3337,000	0,000*	1475,000	0,690
Ainsuse os.	112,500	0,000*	387,000	0,959	3533,500	0,000*	1430,000	0,488
Mitmuse os.	1603,000	0,000*	367,500	0,664	2448,500	0,000*	1530,000	0,954
Käändevormid kokku	915,500	0,000*	325,000	0,284	2085,500	0,000*	1312,500	0,179
Da-tegevusn.	1375,000	0,000*	371,500	0,745	5729,500	0,002*	1243,000	0,065
Olev. ains.1. p.	2146,000	0,006*	243,000	0,009*	5803,500	0,000*	1215,000	0,033*
Olev. ains.2. p.	2035,500	0,001*	301,000	0,120	5762,000	0,001*	1156,000	0,014*
Olev. ains.3. p.	2035,500	0,001*	342,500	0,407	5916,500	0,002*	1404,500	0,364
Olev.mitm.1.p.	2502,000	0,114	283,500	0,059	5807,000	0,000*	1102,000	0,005*
Olev.mitm.3.p.	2570,000	0,081	226,000	0,002*	5693,500	0,000*	1245,500	0,040*
Min. ains. 1. p.	2330,000	0,025*	270,000	0,036*	5727,500	0,000*	1044,000	0,002*
Min. ains. 2. p.	1827,000	0,000*	337,500	0,333	5261,500	0,000*	1492,500	0,766
Min. ains. 3. p.	1908,500	0,000*	327,000	0,260	4434,000	0,000*	1417,000	0,428
Min.mitm.1. p.	1656,500	0,000*	334,000	0,317	4801,000	0,000*	1256,500	0,069
Min.mitm. 3.p.	1541,000	0,000*	284,000	0,048*	4807,000	0,000*	1207,500	0,037*
Tegusõna-vormid kokku	1656,500	0,000*	266,000	0,041*	3516,000	0,000*	1166,500	0,027*

Märkus. U- astakute summa; p- olulisuse nivoo; * p <0,05 (statistiliselt oluline erinevus)

Tabelis 6 on toodud kolme rühma 4-aastaste laste keskmised tulemused ja standardhälbed. Selgub, et ÜK4 gruppi kuuluvate laste keskmised tulemused ületasid SIM4 laste omi. Tabelist 5 ilmneb, et SIM4-ÜK4 tulemuste vahel olid ka statistiliselt olulised erinevused kõikide käände- ja pöördevormide ning nii käände- kui ka pöördevormide üldtulemuste osas.

Tabelist 6 selgub, et SIM4 laste keskmised tulemused ületasid kõikide vormide puhul KAP4 laste omi, olles siiski sarnased alaleütleva, ainsuse ja mitmuse osastava, lihtmineviku ainsuse 2. ja 3. pöörde puhul. Tabel 5 järgi ei ilmnenu SIM4 ja KAP4 rühmade võrdluses olulist erinevust käändevormide üldtulemustes. Uuritud käändevormide osas olid tulemused SIM4 rühmas oluliselt paremad vaid kaasa- ja seestütleva käände kasutamisel. Tegusõnavormide üldtulemustes ilmnis statistiliselt oluline erinevus SIM4 ja KAP4 lastegruppide vahel. Erinevus oli oluline oleviku ainsuse 1. ja 2. pöörde, oleviku mitmuse 1. ja 3. pöörde, lihtmineviku ainsuse 1. pöörde ja lihtmineviku mitmuse 3. pöörde osas.

Tabel 6. 4aastaste SIM KK, ÜK ja KAP laste tulemused vormide kaupa

Uuritavad vormid	SIM 4 (N=55)		ÜK 4 (N=268)		KAP 4 (N=56)	
	M	SD	M	SD	M	SD
Mitmuse nimetav (n=4)	2,96	1,15	3,65	0,67	2,48	1,32
Kaasaütlev (n=3)	2	1,05	2,79	0,52	1,38	1,14
Ilmaütlev (n=3)	0,49	0,92	1,59	1,27	0,39	0,82
Seestütlev (n=2)	1,24	0,9	1,78	0,54	0,82	0,88
Alaleütlev (n=2)	1,58	0,74	1,97	0,23	1,52	0,83
Alaltütlev (n=3)	1,45	1,23	2,67	0,72	1,36	1,2
Ainsuse osastav (n=3)	2	1,05	2,88	0,45	2,07	1,14
Mitmuse osastav (n=3)	0,58	0,92	2,05	1,03	0,63	0,98
Käändevormid kokku (n=23)	12,3	5,65	19,38	3,37	10,64	6,04
Da-tegevusnimi (n=3)	2,16	1,01	2,61	0,62	1,88	0,94
Oleviku ains. 1. p (n=2)	1,53	0,69	1,82	0,44	1,2	0,84
Oleviku ains. 2. p (n=2)	1,44	0,71	1,74	0,51	1,04	0,87
Oleviku ains. 3. p (n=2)	1,53	0,66	1,79	0,41	1,41	0,71
Oleviku mitm. 1. p (n=2)	1,49	0,72	1,78	0,53	1,04	0,87
Oleviku mitm. 3. p (n=1)	0,71	0,46	0,94	0,24	0,52	0,5
Lihtmin. ains. 1. p (n=2)	1,45	0,77	1,78	0,52	0,96	0,83
Lihtmin. ains. 2. p (n=2)	1,13	0,79	1,54	0,67	1,07	0,87
Lihtmin. ains. 3. p (n=2)	1,29	0,63	1,75	0,51	1,34	0,82
Lihtmin. mitm. 1. p (n=2)	1,42	0,74	1,89	0,35	1,14	0,82
Lihtmin. mitm. 3. p (n=2)	1,2	0,85	1,73	0,55	0,88	0,79
Tegus. vormid kokku (n=22)	15,35	5,24	19,37	3,12	12,46	6,6

Märkus. M- keskmine tulemus; SD-standardhälve.

Teise hüpoteesiga taheti teada, kas SIM KK laste pöördevormide moodustusoskus on oluliselt parem kui käändevormide moodustusoskus. Lisas 4 esitatud tabelis on näha, et 3-aastaste SIM KK laste tegusõnavormide üldtulemused (51,92%) olid paremad käändevormide üldtulemustest (39,8%). SIM 4 laste tegusõnavormide üldtulemused (69,75%) olid samuti paremad käändevormide üldtulemustest (53,51%). Statistiliselt olulise erinevuse tuvastamiseks analüüsiti tulemusi rühmade siseselt, kasutades Wilcoxon testi. Tulemused näitasid, et nii 3- kui ka 4-aastaste grupis oli pöördevormide moodustusoskus ka statistiliselt oluliselt parem käändevormide moodustusoskusest, SIM3 rühmas vastavalt $p=0,000$, $z=-3,695$ ($p<0,05$) ja SIM4 rühmas $p=0,000$, $z=-5,446$ ($p<0,05$).

Kolmanda hüpoteesiga oletati, et eestlastest emade SIM KK lapsed kasutavad sõnavorme edukamalt kui eestlastest isade SIM KK lapsed. Tabelist 7 ilmneb, et eestlasest emade lastel olid kõikide uuritud käände- ja pöördevormide osas keskmised tulemused kõrgemad kui eestlasest isade lastel. Mann-Whitney U-testi (sõltumatute valimite testi) alusel leidis oluline erinevus vormimoodustusoskustes käändevormide üldtulemustes ning eraldi vaadates alaltütleva, ainsuse ja mitmuse osastava osas. Tegusõnavormide üldtulemustes ning vormide kaupa olulist erinevust ei leidunud, v.a lihtmineviku mitmuse 1. pöörde kasutamisel. Tabel 7. 3-4aastaste SIM KK laste tulemused vanematega kõneldava keele järgi

Uuritavad vormid	Ema eestlane (n=33)		Isa eestlane (n=48)		U	P
	M	SD	M	SD		
Mitmuse nimetav	2,97	1,16	2,56	1,32	652,500	0,162
Kaasaütlev	2	1,12	1,67	1,1	648,000	0,149
Ilmaütlev	0,55	1,06	0,29	0,68	720,000	0,319
Seestütlev	1,18	0,92	0,98	0,93	700,000	0,335
Alaleütlev	1,7	0,68	1,38	0,84	627,500	0,052
Alaltütlev	1,76	1,25	1,08	1,15	545,500	0,014*
Ainsuse osastav	2,33	0,92	1,56	1,05	455,000	0,001*
Mitmuse osastav	0,85	1,01	0,38	0,79	564,500	0,010*
Käändevormid kokku	13,33	5,81	9,9	5,55	524,000	0,010*
Da-tegevusnimi	1,91	0,91	1,98	1,12	728,000	0,518
Oleviku ains. 1. p.	1,48	0,67	1,4	0,68	733,000	0,526
Oleviku ains. 2. p.	1,48	0,62	1,23	0,83	674,500	0,216
Oleviku ains. 3. p.	1,55	0,62	1,33	0,75	680,000	0,229
Oleviku mitm. 1. p.	1,52	0,71	1,25	0,84	660,000	0,158
Oleviku mitm. 3. p.	0,79	0,42	0,63	0,49	663,000	0,121
Lihtmin. ains. 1. p.	1,52	0,71	1,25	0,86	668,500	0,184
Lihtmin. ains. 2. p.	1,21	0,78	0,85	0,82	603,000	0,054
Lihtmin. ains. 3. p.	1,33	0,6	1,12	0,66	690,500	0,275
Lihtmin. mitm. 1. p.	1,52	0,76	1,06	0,84	553,500	0,013*
Lihtmin. mitm. 3. p.	1,18	0,88	0,98	0,84	687,500	0,285
Tegus. vormid kokku	15,48	5,2	13,13	6,27	625,000	0,108

Märkus. M- keskmine tulemus; SD-standardhälve; U -astakute summa, p-olulisuse nivoo, * $p<0,05$ -statistiliselt oluline erinevus.

Arutelu

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada 3- ja 4-aastaste SIM KK laste oskused tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel. Tulemused täiendavad teadmisi SIM KK eesti laste varasest morfoloogia arengust, mida on Eestis veel vähe uuritud. Täpsema ülevaate saamiseks SIM KK laste oskustest võrreldi tulemusi 3-4-aastaste ÜK ja KAP-ga laste omadega.

Esimese uurimisküsimuse kohaselt taheti teada, missuguste nimi- ja tegusõnavormide kasutamisel on 3- ja 4-aastased SIM KK lapsed edukad ja millistes vähem edukad. Selgus, et 3-aastastel lastel ei ole veel käändsõnamorfoloogia uuritud vormide piires omandatud. Nelja-aastaste puhul olid käändevormide tulemused ebaühtlasemad - st, et on vorme, mis hakkavad jõudma omandatuseni (mitmuse nimetav, kaasaütlev, alaleütlev ja ainsuse osastav kääne) ning ka väga madalate tulemustega vorme (mitmuse osastav, ilmaütlev). Suurim erinevus rühmade vahel (protsentuaalselt) esines seestütleva käändevormi kasutuse osas. Kolmeaastastel lastel oli vormi kasutamine veel raske ning seda saab põhjendada hääldusoskuse arenguga (häälikuühend st sõna lõpus) (Argus, 2008).

Saab öelda, et nii SIM3 kui ka SIM4 puhul eristusid käändevormid, mille omandamine võtab kauem aega: vähem edukad oldi ilmaütleva ja mitmuse osastava (adressaadi funktsioonis) kasutamisel, seejuures viimase tulemused olid mõlemas rühmas sarnaselt madalad. Tulemus on ootuspärane, kuna nimetatud vorme loetakse keerukaks. Nimelt on osastaval käändel erinevad lõpuvariandid, ilmaütlev on aga väikse kasutussagedusega (Hallap & Padrik, 2008; Hint, 2010). Samad vormid tekitavad raskusi ka ükskeelsetele ning KAP-ga lastele (Padrik et al., 2016; Tuul, 2016). Kõrgemad tulemused 4-aastastel mitmuse nimetava, alaleütleva, ainsuse osastava ja kaasaütleva käändevormi kasutusel on samuti ootuspärased, sarnanedes varasematele uuringutele ükskeelsuse kohta (Padrik et al., 2016; Tuul, 2016). Põhjenduseks on, et kakskeelsed lapsed omandavad, sarnaselt ükskeelsetele, kõnes sagedamini kasutatavad sõnavormid esimeste seas (Argus, 2008; Hallap & Padrik, 2008).

SIM3 lapsed ei ole omandanud veel ka pöördsõnamorfoloogiat, pöördsõnavorme kasutasid õigesti vaid umbes pooled lastest. Seejuures olid tulemused madalamad just lihtmineviku kasutamisel, mis näitab, et lihtmineviku kategooria on 3-aastastel SIM lastel alles aktiivsel omandamisel. SIM4-aastaste kohta aga saab öelda, et enamjaolt kasutavad lapsed tegusõnavorme õigesti (keskmiselt 70% eeldatud vastuseid). Väinsalu (2014) andmetel jäid 3-aastaste ÜK laste tegusõnavormide tulemused 70-80% vahele. Sellest lähtuvalt näitavad käesoleva töö tulemused, et SIM4-aastaste pöördevormide kasutuse edukus on sarnane nooremate ÜK laste omale. Pöördevormidest eristus mõlemas SIM KK grupis madala tulemuse poolest lihtmineviku ainsuse 2. pööre. Nimetatud vormi kasutusoskus oli Padriku et

al. (2016) järgi teistest vormidest madalam ka ÜK lastel. Käesoleva töö autor arvab aga, et nimetatud vormi kasutuse tulemusi võis mõjutada mõningal määral metoodika – lähtuvalt situatsioonist ja töö autori tähelepanekutest kasutasid nii mõnedki lapsed 3. pöördevormi, kommenteerides konnale. (Uuriija: *Ütle konnale ka, mida ma tegin!* Laps: *(ta) kuivatas pro (sa) kuivatasid*). Eeldatud vastuse *kuivatasid* puhul oleks õigem küsida: *Ütle (mulle), mida ma tegin*. Pöördevormide osas oli suurim sarnasus rühmade vahel oleviku mitmuse 3. pöörde kasutamisel, mis hakkab juba 3-aastaste rühmas jõudma omandatuseni. Suurim rühmadevaheline erinevus oleviku mitmuse 1. pöörde kasutamisel näitab, et nimetatud vormi omandamine on neljandal eluaastal eriti aktiivne.

Kolme-aastaste grupi madalam üldtulemus nii käände- kui ka pöördevormide osas, võrreldes 4-aastastega, on ootuspärane. Sarnaselt teiste uurijate tulemustele saab öelda, et SIM KK korral võtab morfoloogia areng, võrreldes ükskeelsusega, enam aega (Henberg ja Kask, 2016; Nicoladis et al., 2007; Vihman & Vija, 2006). Võib järeldada, et kakskeelsete laste õpetamisel tasub enam tähelepanu pöörata just keerukamateks osutunud käändevormide kasutusoskusele (ilmaütlev, mitmuse osastav, 3-aastaste rühmas seestütlev) ning lihtmineviku kasutamisele.

Teise uurimisküsimusega taheti teada, missuguseid vigu teevad 3-4-aastased SIM KK lapsed tegu- ja nimisõnavormide kasutamisel. Mitmuse nimetava, seestütleva, alaleütleva ja ainsuse osastava käände puhul kasutasid lapsed sageli algvormi/sõnatüve. Slobini (1979) ja Arguse (2008) järgi on sõnatüve kasutus omane morfoloogia omandamise varasemale aengu etapile. Tulemus on sarnane Padriku et al. (2016) uuringu järgi KAP-ga laste omale, kes samuti võivad veel 3-4-aasta vanuses grammatilisi morfeeme ära jätta. Mitte-eeldatud grammatilist vormi kasutasid SIM KK lapsed enim alaltütleva käände puhul (asendusvormina esines sagedamini seestütlev) ning alaleütleva puhul (alalütlev). Ka Henberg ja Kask (2016) leidsid, et SIM KK korral esineb morfoloogilist agrammatismi ja asendatakse eeldatud grammatiline vorm mõne teise vormiga. Padrik et al. (2016) uurimuse kohaselt domineerivad KAP-ga lastel vormimoodustuses vigadest samuti morfeemide asendused. Ilmaütleva käände puhul jätsid SIM KK lapsed enim vastamata. Erinevalt teistest vormidest, ilmnes nimetatud vormi korral sageli uurija lausungi kordamist. Sama tendents ilmaütleva käände puhul ilmnes Padriku et al. (2016) järgi ka KAP-ga lastel. Vastamata vastuste ning uurija repliigi korduste suurem hulk, võrreldes teiste veatüüpidega, võib näidata, et lapsed ei mõistnud uurija küsimust (*konn ei saa kammida ilma...milleta?*). Mitmuse osastava puhul kasutasid SIM KK lapsed tihti ainsuse osastavat (*pirni pro pirne*), mis Padriku et al. (2016) järgi on levinud ka ükskeelsete laste vigade hulgas. Kakskeelsete laste vastuste seas esines ka interferentsi

(vastamine teises keeles). Kirjandusest on küll teada, et kakskeelsed lapsed on võimelised kasutama keeli vastavalt situatsiooni nõudmistele ja suhtluspartnerile (Pearson, 2009), kuid ilmselt kompenseerisid lapsed oma sõnavaraliste ja/või morfoloogiliste oskuste puudusi, kasutades teadmisi teisest keelest.

Tegusõnavormide veatüüpidest esines lastel samuti morfoloogilist agrammatismi – lapsed kasutasid mitte-eeldatud grammatilist vormi. *Da*-tegevusnime asemel kasutati sageli oleviku ainuse 3. pöördvormi (*korjab pro korjata*). Mitte-eeldatud pöördelõpu kasutus esines sageli oleviku ainsuse 2. pöörde puhul. Nimetatud veatüübi esinemist ning selle sagedust saab osaliselt põhjendada mõningate kitsaskohtadega uurimismetoodikas – lapsed võisid kommenteerida konnale: *Ütle konnale, mida ma teen! Laps: (Ta) korjab pro (sa) korjad*. Ilmnes selge tendents, et mitte-eeldatud ajavormi (olevikku) kasutati enam lihtminevikuvormide korral (*ujuvad pro ujusid*). On teada, et ajakategooria aktiivne omandamine toimub eesti lastel 4.-7. eluaastani (Argus & Parm, 2010). Vastamata jätmine oli enamike tegusõnavormide puhul kõige sagedamini esinev veatüüp. Põhjusteks võisid olla küsimuste mittemõistmine, aga ka sõnavaralised/ grammatilised puudujäägid.

Tegusõnavormide vastamata vastuste suurt osakaalu just nooremas vanusegrupis mõjutas asjaolu, et mõnikord polnud lapsed nõus uurijaga kaasa mängima (*kammi sina ka!*) - seega ei andnud lapsed ka vastuseid (*nt kammin, kammime, ronime, ronisin, ujusin*). Mitte-eeldatud vormi koos moonutatud/sobimatu sõnaga esines samuti sageli (*pestas pro kuivatasid*) ning põhjendused võivad olla samad, mis vastamata jätmise korral (küsimuste mittemõistmine, grammatilised/sõnavaralised puudujäägid).

Kolmanda uurimisküsimusega taheti teada, kas 3- ja 4-a SIM KK lapse areng järgib ükskeelse lapse arengut. Käänevormide osas näitas Spearmani korrelatsioonianalüüs tugevat seost lasterühmade oskuste vahel, mis näitab, et käänevormide osas järgivad SIM KK laste oskused ükskeelsete laste oskusi. Tulemus kinnitab, et SIM KK lastel on arenemisjärgus samad käänevormid, mis ükskeelsele lapselgi samas vanuses ning rohkem eksitakse raskemate keelendite kasutuses (Padrik et al., 2016; Tuul, 2016). Pöördvormide osas aga üks- ja kakskeelsete oskuste vahel statistiliselt olulist seost ei ilmnenu. Võib oletada, et tulemust mõjutasid 3-aastaste grupi ühtlaselt madalad oskused, 4-aastaste rühmas seevastu oli toimunud märgatav edasimineku. Ükskeelsete 3-aastaste laste kohta on seevastu teada, et uuritud tegusõnavormid on valdavalt kasutusel (Hallap & Padrik, 2008; Väinsalu, 2014).

Esimese hüpoteesi kohaselt on SIM KK laste vormimoodustusoskused ükskeelsete laste oskustest oluliselt nõrgemad, kuid KAP-ga laste oskustest oluliselt paremad. Hüpoteesile saadi kinnitust 3aastaste SIM ja ÜK laste kõikide käänevormide tulemuste võrdluses – SIM3

laste tulemused olid oluliselt madalamad ÜK3 laste tulemustest. Samuti ilmnis statistiliselt oluline erinevus enamike tegusõnavormide kasutusoskuse vahel, v.a oleviku mitmuse 1. ja 3. pöörde kasutamisel. SIM4 ja ÜK4 tulemuste vahel esines statistiliselt oluline erinevus kõikide käände- ja pöördevormide osas. Ka uurijad Henberg ja Kask (2016) leidsid, et SIM KK laste tulemused jäävad ükskeelsetest oluliselt nõrgemaks morfoloogia osas. Tulemused näitavad, et 3-4aastaste SIM KK laste oskusi ei saa veel võrrelda/hinnata ükskeelsete normide alusel- oskuste arenguks vajavad kakskeelsed enam aega.

Töös oletati, et SIM KK laste oskused on KAP-ga lastest oluliselt paremad. Kolmeaastaste rühmas käändevormide osas hüpotees kinnitust ei leidnud – statistiliselt olulist erinevust kahe lasterühma oskuste vahel ei esinenud ühegi uuritud käändevormi puhul, kuigi protsentuaalselt jäid KAP-ga laste tulemused siiski madalamaks. Tegusõnavormide puhul saadi hüpoteesile 3-aastaste puhul kinnitust vaid osaliselt. Erinevus oli statistiliselt oluline SIM3 ja KAP3 tegusõnavormide moodustamise üldtulemustes. Vormide kaupa leidis oluline erinevus 4 vormi puhul 11-st (oleviku ainsuse 1. ja mitmuse 3. pööre, lihtmineviku ainsuse 1. ja mitmuse 3. pööre). SIM4 ja KAP4 rühmade võrdluses ei ilmnenu olulist erinevust käändevormide moodustamise üldtulemustes. Vaadates käändevormide kasutusoskust vormide kaupa, oli erinevus 2 käändevormi puhul 8-st (kaasaütlev ja seestütlev kääne), mille kasutus SIM 4 lastel oli oluliselt parem kui KAP4 lastel. Tegusõnavormide üldtulemustes leidis statistiliselt oluline erinevus SIM4 ja KAP4 lastegruppide tulemuste vahel. Tegusõnavormide moodustamise tulemusi vormide kaupa analüüsid aga selgus, et erinevus oli oluline 6 vormi puhul 11-st (oleviku ainsuse 1. ja 2. pööre, oleviku mitmuse 1. ja 3. pööre, lihtmineviku ainsuse 1. pööre ja lihtmineviku mitmuse 3. pööre).

Kuigi SIM laste keskmised tulemused siiski ületasid kõikide vormide puhul KAP-ga laste omi, näitavad tulemused vastupidiselt hüpoteesile, et 3-4aastaste SIM KK laste oskused on üsna sarnased KAP-ga laste omadega. Ka Henberg ja Kask (2016) leidsid, et SIM KK laste morfoloogilised oskused on KAP omadega sarnased, eriti 3-aastaste rühmas. On teada, et kakskeelsuse korral on laste oskused seotud sisendi hulgaga, mis erineb ükskeelse lapse omast (Paradis, 2010). Kuna käesolevas töös 3-4-aastaste SIM KK laste vormimoodustusoskused sarnanevad pigem KAP-ga lastele, siis edaspidistes uurimustes on soovitatav vaadata, kas 5-aastaste SIM KK laste tulemused hakkavad ükskeelsete omadele järele jõudma.

Teise hüpoteesi järgi on SIM KK laste pöördevormide moodustusoskus oluliselt parem kui käändevormide moodustusoskus. Hüpotees sai kinnitust ning on kooskõlas ka varasemate uuringutega ükskeelsusest (Gábor & Lukács, 2012; Hallap et al., 2014; Padrik et al., 2016). Tulemus oli ootuspärane, kuna käändemorfoloogiat loetakse eesti keeles pöördemorfoloogiast

keerukamaks ning pöördemorfoloogiat hakkavad eesti lapsed varem omandama (Argus, 2008, Vihman & Vija, 2006). Käesolevas töös võisid käänevormide kasutamise üldtulemused, võrreldes pöörddevormidega, olla madalamad metoodikasse valitud keerukamate vormide tõttu (nt ilmaütle, mitmuse osastav). Mitmeid teisi käänevorme ja/või vorme erinevates funktsioonides metoodika ei sisaldanud, tegusõnavormidest oli seevastu esindatud enamik. Töö autor avab siiski, et keerukamatele käänevormidele võib SIM KK laste õpetamisel enam tähelepanu pöörata, kuna need valmistavad raskusi ka ükskeelsetele lastele.

Kolmanda hüpoteesiga eeldati, et eestlastest emade SIM KK lapsed kasutavad tegu- ja nimisõnavorme edukamalt kui eestlastest isade SIM KK lapsed, Hüpotees sai osalise kinnituse. Keskmised tulemused olid esimesena nimetatud lastel kõrgemad. Kahe rühma keskmiste tulemuste võrdluses esines statistiliselt oluline erinevus käänevormide üldtulemustes ning poolte uuritud käänevormide osas. Tegusõnavormide kasutamisel oli kahe rühma tulemuste erinevus statistiliselt oluline ühe vormi kasutusel (lihtmineviku mitmuse 1. pööre). Et ema poolt kõneldav keel võib avaldada lapse arengule suuremat mõju kui isa keel, on nõustunud ka teised uurijad (Hallap, 1996; Henberg ja Kask, 2016). Tulemus oli ootuspärane, kuna emadel on väikelapsega eriline side ning (kõne) arengus ka oluline roll. Iga lapse oskuste areng on individuaalne ning kakskeelsetel lastel keeltega kokkupuude erinev. Vaatamata sellele võib lastega tegelevatele spetsialistidele soovitada muukeelsete emade laste eesti keele oskuste arengu jälgimisel olla tähelepanelik ning vajadusel lapse arengule tuge pakkuda. SIM KK lapse oskusi tuleks võimalusel uurida ka teises keeles, kui tekib kahtlus üldise kõne arengu mahajäämusele.

Uurimisel oli mitmeid piiranguid. Arvestades SIM KK valimisse kuuluvate laste leidmise raskusi, oli valim küll esinduslik ($n=81$), kuid suuremate üldistuste tegemiseks siiski liiga väike. Kuigi enamasti oli tegu eesti-vene kakskeelsusega, sisaldas valim ka teiste keelte kõnelejaid. Lisaks olid uurijad ning andmete kodeerijad erinevad, mis võis omakorda mõjutada tulemusi. Tulemused on saadud uurimissituatsioonis, peamiselt lapse küsitlemise alusel, kuid spontaanse kõne hindamisel võivad tulemused olla teistsugused. Testsituatsioonis ja võõra inimesega koos olles võivad lapsed olla ka arglikumad. Töö autor arvab, et tulemuste usaldusväärsuse kinnitamiseks tuleks vormimoodust uurida ka lausungite kasutamisel, kuna vajadus sõnavormide kasutuse järele tekib eelkõige lausungis (Karlep, 1998).

Töö tulemuste usaldusväärsust kinnitavad Henbergi ja Kase (2016) järeldused, et kasutatud metoodika sobib kakskeelsete laste kõne arengu hindamiseks. Uurimistulemuste alusel täienevad teadmised SIM KK laste grammatika arengule omastest ja mitteomastest joontest, mis annavad panuse kõnepuuetega laste varase märkamise ja toetamise osas.

Teadmised SIM KK laste grammatika arengust on kasulikud logopeedidele ning lasteaia õpetajatele, kes saavad töös välja toodud keerukamatele vormidele nii sisendis kui ka õpetamisel enam tähelepanu pöörata.

Tänu sõnad

Täna südamest oma juhendajat Merit Hallapit. Samuti täna käesolevas töös kasutatud uurimismetoodika autoreid. Täna südamest oma lähedasi pereliikmeid ja sõpru, kes magistr töö valmises toeks olid.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

.....

(allkiri, kuupäev)

Kasutatud kirjandus

- Argus, R. (2008). *Eesti keele muutemorfoloogia omandamine*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Argus, R., & Parm, S. (2010). Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat*, 6, 25–41.
- Baker, C. (2005). *Kakskeelne laps*. El Paradiso.
- Bialystok, E. & Craik, F. I. M. (2010). Cognitive and Linguistic Processing in the Bilingual Mind. *Current Directions in Psychological Science*, 19, 19–23.
- De Houwer, A. (2006). Bilingual Language Development: Early Years. Brown (ed), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. (2nd Ed.). Oxford: Elsevier, 781–787.
- Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I., & Rouleau, N. (2008). Systematic Review of the Literature on Characteristics of late-talking Toddlers. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 43, 361–389.
- Erelt, M.; Erelt, T., & Ross, K. (2000). *Eesti keele käsiraamat* (II trükk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Gábor, B., & Lukács, A. (2012). Early Morphological Productivity in Hungarian: Evidence From Sentence Repetition and Elicited Production. *Journal of Child Language*, 39, 411–442.
- Hallap, M. (1996). Grammatiliste vormide omandamine kakskeelsetel lastel. Karlep, K. (Toim). *Töid eripedagoogikast XIV*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hallap, M., & Padrik, M. (2008). *Lapse kõne arendamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hallap, M., & Padrik, M. (2009). Valdkond „Keel ja kõne“. E. Kulderknup (toim). *Õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad* (lk 26–43). Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Tallinn: Kirjastus Studium.
- Hallap, M., Padrik, M., & Raudik, S. (2014). Käänevormide kasutusoskus eakohase arenguga vene-eesti kakskeelsetel ning spetsiifilise kõnearengu puudega ükskeelsetel lastel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 10, 73–90.
- Hassinen, S. (2004). Simultaaniin kaksikielisyyteen kasvaminen. *Virittäjä*, 2, 241–262.
- Heina, M. (2011). *Käänevormide kasutamine ja mõistmine spetsiifilise kõnearengupuudega lastel*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Heina, M. (2009). *Käände- ja pöördevormide moodustamisoskus kakskeelsetel koolieelikutel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Hint, M. (2004). *Eesti keele foneetika ja morfoloogia*. (V trükk). Tallinn: Kirjastus Avita.

- Hoff, E., Core, C., Place, S., Rumiche, R., Señor, M., & Parra, M. (2012). Dual Language Exposure and Early Bilingual Development. *Journal of child language*, 39, 1–27.
- Henberg, M., & Kask, K. (2016). *3-4-aastaste simultaansete kakskeelsete laste kõne hindamine kõnetestiga*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Hütt, M. (2012). *Kakskeelsete eelkooliealiste laste grammatilised oskused: kolme juhtumi kirjeldus*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kaalep, H-J. (2015). Eesti verbi vormistik. *Keel ja Kirjandus*, 1, 1-15.
- Karlep, K. (1998). *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu Ülikool.
- Kalk, K. (2016). *Uurimistöö metodoloogia*. Loengu materjal Tartu Ülikoolis. Eripedagoogika ja logopeedia õppekava.
- Kunnari, S., Savinainen-Makkonen, T., Leonard, L. B., Mäkinen, L., Tolonen, A. K., Luotonen, M., & Leinonen, E. (2011). Children with Specific Language Impairment in Finnish: The Use of Tense and Agreement Inflections. *J. Child Lang*, 1–29. Cambridge University Press.
- Lehtonen, L., & Laine, M. (2003). How Word Frequency Affects Morphological Processing in Monolinguals and Bilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition*, 6, 213–225. Cambridge University Press.
- Leiwo, M. (1993). *Lapse keeleline areng*. TPÜ. Gaudeamus AB.
- Meisel, J. (2007). The Weaker Language in Early Child Bilingualism: Acquiring a First Language As a Second Language. *Applied Psycholinguistics*, 28, 495–514.
- Nicoladis, E., Palmer, A., & Marentette, P. (2007). The Role of Type and Token Frequency In Using Past Tense Morphemes Correctly. *Developmental Science*, 10, 237–254. Blackwell Publishing.
- Oksaar, E. (1998). *Mitmekeelsus, mitmekultuurilisus ja kultuuridevaheline suhtlemine. Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele* (lk 69-80). Marju Lauristin jt (Toim). Tartu: Tartu Ülikool.
- Onnis, L., Roberts, M., & Chater, N. (2002). Simplicity: A Cure For Overgeneralizations In Language Acquisition. *Proceedings of the 24th Annual Conference of Cognitive Science Society*, 720 – 725.
- Padrik, M. (2016). Alakõne. M. Padrik, M. Hallap (Toim). *Kommunikatsioonipuuded lastel ja täiskasvanutel: märkamine, hindamine ja teraapia* (lk 305-352). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Padrik, M., Hallap, M., & Raudik, S. (2016). 3-4aastaste eesti laste kõne grammatiline profiil. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4, 30–59.

- Padrik, M., Hallap, M., Aid, M., & Mäll, R. (2013). *5–6-aastaste laste kõne test*. Tartu: Studium.
- Paradis, J. (2010). The interface between bilingual development and specific language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 31, 227–252.
- Pearson, B. Z. (2009). Children With Two Languages. E. Bavin (Ed.). *Handbook of Child Language* (pp. 379–398). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pikk, S. (2015). *3-4-aastaste laste kõnetesti väljatöötamine: lauseloomeülesannete reliaabluse ja valiiduse hindamine*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Raidsalu, R., & Sarapuu, L. (2007). *Nimi- ja tegusõnade tüve- ja grammatiliste morfeemide kasutamine 5- ja 6-aastaste eakohase arenguga lastel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Raja, M., & Rants, M-L. (2013). *Kakskeelsete spetsiifilise kõnearengupuudega koolieelikute arengutaseme hindamine*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Rescorla, L., & Roberts, J. (2002). Nominal Versus Verbal Morpheme Use in Late Talkers at ages 3 and 4. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 45, 1219–1231.
- Räsänen, S. H. M; Ambridge, B., & Pine, J. M. (2016). An Elicited-Production Study of Inflectional Verb Morphology in Child Finnish. *Cognitive Science*, 40, 1704–1738.
- Slobin, D. I. (1970). *Suggested Universals in the Ontogenesis of Grammar*. Working Paper No. 32. Language-Behavior Research Laboratory. Berkeley. University of California. Institute of International Studies.
- Tuul, H. (2016). *3-4-aastaste laste kõne testi käändevormide moodustamise ja sõnavara ülesannete valiiduse ja reliaabluse hindamine*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Undrits, A-L. (2015). *Lausungi mõistmisoskuse hindamine 3-4-aastastel lastel*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Vihman, M. M., & Vija, M. (2006). The Acquisition Of Verbal Inflection In Estonian. N. Gagarina, I. Gülzow (Eds.). *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages*, 263–295.
- Väinsalu, M. (2014). *Tegusõnavormide kasutamine kolmeaastastel lastel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Ülesannete metoodika

B. Tegu- ja nimisõnade ning käände- ja pöördvormide kasutuse uurimine

Vahendid: tegevuspildid, kus tegelasteks jänku Juta ja jänes Juss;
väikesed toiduainete (porgand/porgandid, õunad, kapsas, pirn/pirnid) pildid;
näpunukud/mänguloomad (Juta, Juss, konn);

PILT JA UURIJA TEGEVUS	KEELEMATERJAL
I HOMMIK Juss ja Juta on Sulle juba tuttavad jänesed. Vaatame nüüd pilte. Jänkud ärkasid hommikul üles ja läksid vannituppa.	
<p>1. PILT: JUSS JA JUTA PESEVAD: keskel kraanikauss. Ühel pool kraanikaussi on jänsetüdruk Juta, kes peseb hambaid, st ta käes on hambahari ja Juta hõõrub sellega kahte suurt valget hammast, mis paistavad suust; teisel pool kraanikaussi on nagi ja nagi rätik, mille külge jänkupoiss Juss käsi kuivatab, st rätik on nagi, mitte Jussi käes ja Juss kuivatab käsi selle külge!</p> <p>Vaata, mis Jutal käes on?</p> <p>Vaata, mis Jutal jalas on!</p> <p>Vaata, mis siin on!</p> <p>Mida Juss teeb?</p> <p>Millega Juss käsi kuivatab?</p> <p><i>Võtta pilt eest ära ja nihutada lähemale mängukonn:</i> ütle konnale ka, mida Juss tegi. ABI: uurija alustab: Juss...</p> <p><i>Uurija imiteerib käte kuivatamist:</i> Vaata, mina ka kuivatan nüüd mängult käsi. Nüüd lõpetasin! Ütle konnale ka, mida ma tegin.</p>	<p>Hambahari</p> <p>Sokid</p> <p>Kraanikauss</p> <p>KUIVATAB</p> <p>Rätikuga/käterätikuga</p> <p>KUIVATAS käsi.</p> <p>KUIVATASID (käsi)</p>
<p>2. PILT: JUSS JA JUTA KAMMIVAD: pildil kaks jänest – poiss ja tüdruk- kel kummalgi käes kamm – võiks olla erinevat värvi-sinine ja punane. Ühel jänesel käsi kammiga tõusnud kõrvade vahele pea peale, teisel käsi kammiga liikumas pea suunas.</p> <p>Vaata, mis need on! (<i>uurija osutab kammidele</i>)</p> <p>Mida jänkud sellel pildil teevad?</p> <p>Millega Juss pead kammib?</p> <p><i>Uurija võtab pildi eest ära ja osutab mängukonnale:</i> ütle konnale ka, mida Juss ja Juta tegid.</p> <p><i>Uurija imiteerib juuste kammimist:</i> Vaata, mida mina teen! Kammi sina ka! Mida sa teed?</p>	<p>Kammid</p> <p>KAMMIVAD</p> <p>Kammiga</p> <p>KAMMISID</p> <p>KAMMIN</p>

<p>Mida me koos teeme? ABI: kui laps ei tee, võtab uurija lapse käe ja kammib lapse käega.</p> <p>Konn tahab ka kammida. Aga tal ei ole kammi. Ta ei saa kammida ilma... (ABI: osutada pildil kammile; ILMA MILLETA?)</p>	<p>KAMMIME</p> <p>kammita</p>
<p>II Päev Juta ja Juss lähevad õue.</p>	
<p>3. PILT: JUSS RONIB. (pilt, kus Juss ronib redelit mööda puu otsa. Juss on juba redeli alumisel pulgal, käed/käpad erineval kõrgusel redelipulkadel ja Jussil üks jalg/käpp on alumisel pulgal, teine teisel või õhus, liikumas järgmise pulga poole. Jussil on seljas riided: pluus/särk, püksid, sokid, kingad).</p> <p>Vaata pilti, mida Juss siin tahab teha?</p> <p>Mina tahan ka ronida. Hakkangi ronima. <i>Uurija tõuseb püsti ja imiteerib ronimist.</i> Mida ma teen?</p> <p>Teeme koos/kahekesi. (roni sina ka!). Abi: Kui laps ei tee, võtab uurija lapse käe ja teeb koos lapsega ronimisliigutusi.</p> <p>Mida me nüüd teeme?</p> <p>Nüüd ma väsisin ära. Lõpetame! (<i>NB! Ära istu enne, kui laps on vastanud</i>). Mida ma tegin?</p> <p>Aga mida sina tegid?</p> <p><i>Uurija võtab jälle konna kätte:</i> Konnake tahab ka ronida puu otsa. Aga tal ei ole redelit. Konn ei saa ronida ilma... (ABI: osutada pildil redelile, ILMA MILLETA?)</p>	<p>RONIDA</p> <p>RONID</p> <p>RONIME</p> <p>RONISID</p> <p>RONISIN</p> <p>Redelita</p>
<p>4. PILT: JUTA KORJAB SEENI: Pilt: Juta seisab korv käes. Pildil on üks pruun seen, mille peal on liblikas + väiksed seente aplikatsioonid (eraldi pildikesed, mida saab taustapildile kinnitada): 3 kollast seent, 2 punast seent</p> <p>Vaata, siin on Juta. Vaata, mis Jutal käes on?</p> <p>Vaata, kui palju seeni siin on! Mis värvi on need seened (<i>osutada kollastele ja siis rohelistele</i>)?</p> <p>Mitu kollast seent on?</p> <p>Abi: osutada seentele; loe kokku, mitu on! Kui laps loendab: üks, kaks, kolm, siis üle küsida: mitu kokku on?</p> <p>Mitu rohelist seent on?</p> <p>Oi, kui palju seeni siin on! Mis sa arvad, mida Juta tahab teha?</p> <p>Abi: Kui laps ütleb võtta, siis korrata eeldatud sõna: jah, seeni korjata.</p>	<p>Korv</p> <p>Kollased/rohelist</p> <p>Kolm</p> <p>Kaks</p> <p>Seeni KORJATA</p>

<p>Mina ka korjan seeni (<i>uurija võtab pildilt seente aplikatsioone</i>). Ütle konnale, mida ma teen!</p> <p>Aita sina ka Jutat! Korja ka seeni! (<i>laps võtab pildilt ülejäänud seente aplikatsioonid</i>) Mida sa teed?</p> <p>Nüüd on kõik seened korjatud. Mida me koos tegime?</p>	<p>KORJAD</p> <p>KORJAN</p> <p>KORJASIME</p>
<p>LISAPILT: pildil konn, Juta</p> <p>Siin pildil on kolm sõpra. Arva ära, kellest (<i>osutada vastavalt konnale, jänesele</i>) ma räägin?</p> <p>1. Talle meeldib olla vees. Ta on rohelist värvi ja teeb krooks-krooks.</p> <p>Abi: Kui laps ei ütle midagi, siis küsida: Kellest ma rääkisin?</p> <p>2. Ta armastab hüpata. Tal on pikad kõrvad. Talle maitseb porgand.</p> <p>Abi: Kui laps ei ütle midagi, siis küsida: Kellest ma rääkisin?</p> <p>Uurijal on käes kaks seene aplikatsiooni:</p> <p>Kellele ma annan seene? (<i>uurija asetab seeneaplikatsiooni pildil oleva looma kätte. Vajadusel osutab loomale ja kordab küsimust</i>). <i>Kui laps ütleb esimesel korral abisõnaga (nt konna kätte, siis uurija kordab üle käändevormiga_ andsin konnaLE.) Teise sõna puhul on abiks vaid küsisõna.</i></p> <p>Vaata, mida ma nüüd teen! Kellelt võtan seene ära? (<i>Abi: kellelt? Kui laps vastab abisõnaga (nt konna käest), siis ütleb uurija sõna lauses õigesti nt Ma võtsin seene <u>konnalt</u>. Teise sõna puhul on abiks vaid küsisõna.</i>)</p> <p><i>Teise sõna puhul on abiks vaid küsisõna.</i></p>	<p>Konnast</p> <p>Jänesest/jänkust</p> <p>konnale/jänkule</p> <p>konnalt/jänkult</p>
<p>5. PILT: JUTA KIIGUB, JUSS ON KUKKUNUD KIIGELT: pildil kaks kiiku, ühel istub Juta, teine kiik on tühi, kiige ees on maha kukkunud Juss-selili maas, jalad õhus ja kurb nägu peas, SUUR pisar silmas</p> <p>Vaata, Juta kiigub!</p> <p>Aga vaata, mis Jussiga juhtus!</p> <p>Millelt Juss kukkus maha?</p> <p>Oi, Juss sai haiget. Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam rõõmus, Juss on MISSUGUNE?</p>	<p>KUKKUS</p> <p>Kiigelt/kiige pealt</p> <p>kurb</p>
<p>6. PILT: JUSS JA JUTA UJUVA: tiik, Juta ujub vees, tal on ümber ujumisrõngas; Juss hakkab vette minema- seisab madalas vees; nägu RÕÕMUS. Tiigis ujuvad veel part ja konn).</p> <p>Jänkudel hakkas palav. Nad läksid tiigi äärde.</p>	

<p>Vaata, mida Juta teeb?</p> <p>Vaata Jussi nägu! Juss ei ole enam kurb. Jussi nägu on MISSUGUNE?</p> <p>Vaata, vees on ka konn ja part!</p> <p><i>Võtta pilt eest ära: Mida part ja konn tegid vees?</i></p> <p>Mina hakkan ka ujuma (<i>Urija imuteerib ujumisliigutusi</i>). Uju sina ka! Küll on tore! Aitab nüüd! Mida sina tegid?</p>	<p>UJUB</p> <p>Rõõmus</p> <p>UJUSID</p> <p>UJUSIN</p>
<p>III Õhtu</p> <p>Kätte jõudis õhtu. Juss ja Juta läksid ära tuppa.</p>	
<p>7. PILT : JUSS JA JUTA SÖÖVAD: pildil keskel horisontaalselt ristkülikukujuline laud, mille ühes otsas –nt pildil vasakul Juta, ja teises otsas Juss. Jänesed istuvad laua ääres toolidel. Kummagi ees on taldrik ja tass. Ühel jänesel on taldriku kõrval lusikas, teisel kahvel ja nuga. Laud peab olema nii suur, et sinna saab asetada väikseid pilte (5X5 CM) söödavate asjadega</p> <p>Vaata, siin laual on nõud (<i>osutada noale, lusikale, tassile jne</i>)!</p> <p>Mida noaga saab teha?</p> <p>Ilma milleta ei saa juua? (<i>vajadusel osutada tassile</i>)</p> <p>Aga millega saab suppi süüa? (<i>vajadusel osutada lusikale</i>)</p> <p>Jänkudel on kõht tühi. Vaata, mida Juta tahab süüa! (<i>vaadatakse pilte, kus peal üks toiduaine</i>). Juta tahab süüa ÜHTE... (mida?)</p> <p>(Abi: kui laps ei tea toiduaine nimetust, siis öeldakse see ette: nt see on porgand. Juta tahab süüa ... (mida?))</p> <p>Jussil on kõht väga tühi. Tema tahab palju süüa. Juss sööb PALJU... (mida?)</p> <p>Mul läks ka kõht tühjaks. Sööme meie ka! (<i>Urija võtab jänkude laualt väikseid toidupilte ja viib suu juurde, imiteerib söömisliigutusi, närib, matsutab</i>) Nüüd sai kõht täis. (<i>Urija nihutab jälle mängukonna lähedusse</i>) Konnake tahab ka teada, mida me tegime?</p>	<p>LÕIGATA</p> <p>Tassita</p> <p>Lusikaga</p> <p>Porgandit, pirni, kapsast</p> <p>Porgandeid, õunu, pirne</p> <p>SÕIME</p>
<p>LÕPETUS Juss ja Juta on nüüd väga väsinud. Jänkud lähevad magama. Ütleme neile: head ööd!</p>	

Lisa 2 Kodeerimisjuhend

Käänevormid

1 – õige. Õige vorm eeldatud sõnast (ka samatähenduslik (lapsepärane) sõna: *mõmmile* pro *karule*, *jänkust* pro *jänesest*, *kätekaga* pro *käterätikuga*; ka kerge hääldusveaga, st hääliku asendamine, assimilatsioon, ärajätmine, *nt pinni* pro *pirni*, *pilni* pro *pirni*)

NB! Õigeks lugeda ka: *Konn ei saa kammida ilma juusteta* pro *kammita*.

2 – osaliselt õige. Õige vorm:

- ☐ Sõnaasendus konteksti ja/või pildiga sobiva sõnaga (*harjaga* pro *kammiga*)
- ☐ Sõna asendamine asesõnaga (*sellega* pro *kammiga*)
- ☐ Sõna asendamine uudissõnaga
- ☐ Tüveveaga või lõpuvariandiveaga (*porgat* pro *porgandit*; *pirneid* pro *pirni*)
- ☐ Sõna kuju muutva hääldusveaga (*jänkuts* pro *jänkust*, *nonnade* pro *konnale*)
- ☐ Sõnaasendus + vale tüvevariant (*sedaga* pro *kammiga*, *juukseteta* pro *kammita*)

0 – vale. (sh ainsuse vorm mitmuse asemel ja vastupidi), vastamata

Tegusõnavormid

1 – õige. Õige vorm eeldatud sõnast (sh õige tüvi, sõnakuju), sh kerge hääldusveaga

2 – osaliselt õige. Õige vorm:

- ☐ Sõnaasendus konteksti ja/ või pildiga (nt *paitame* pro *kammime*; *pühib kätega kuivaks* pro *kuivatab*) sobiva sõnaga;
- ☐ Sõna asendamine uudissõnaga;
- ☐ Tüveveaga või sõna kuju muutva hääldusveaga (nt *korjastad* pro *korjad*; *kammistavad* pro *kammivad*; *korjamesime* pro *korjasime*; *hüppada* pro *hüpata*) sõna

0 – vale. Vastamata; muud valed vastused

Lisa 3

Veatüüpide kodeerimine

KÄÄNDEVORMID		PÖÖRDEVORMID		DA-TEGEVUSNIMI	
	Näited		Näited		Näited
1. Algvorm	<i>sokk pro sokid, konn pro konnale</i>	1. Lõpp/tunnus	<i>kammi pro kammin</i>	1. Tunnus puudub	<i>roni pro ronida</i>
2. Omastava (osastava) k. tüvi (lõputa)	<i>Soki pro sokid, konna pro konnale</i>	2. Eeld. vorm, moonut. sõna (tüve-/hääldusviga)	<i>kammitame pro kammime, söösime pro sõime</i>	2. Eeld. vorm, moonutatud sõna (tüve-/hääldusviga)	<i>lõigatada pro lõigata</i>
3. Eeld. vorm, moonut. sõna (tüve- või hääldusviga)	<i>Rohelined pro rohelist, jänkulele pro jänkule, konnist pro konnast</i>	3. M-e pööre/tunnus (aeg õige)	<i>korjab pro korjad</i>	3. Vale tunnuse-variant	<i>lõigada pro lõigata</i>
4. M-e vorm, eeld. sõna	<i>lusikast pro lusikaga, tassiga pro tassita, pirnid pro piri</i>	4. M-e ajavorm (sh + m-e pöördvorm)	<i>Ujuvad pro ujusid (kuivatab pro kuivatasid)</i>	4. M-e vorm (olev.ains.3.p. kasutamine)	<i>korjab pro korjata</i>
5. M-e vorm, moonut./sobimatu sõna	<i>juuksed pro kammiga, vett pro tassita, ronidast pro redelita, porna pro porgandit</i>	5. M-e vorm, moonut./sobimatu sõna	<i>pestas pro kuivatasid, supp pro korjasime</i>	5. Ma-tegevusnime kasutamine	<i>ronima pro ronida</i>
6. Vastus teises keeles	(sh teise keele sõna + eesti keele käändelõpp: <i>rastsjoska/ga</i>)	6. Ma-/da-tegevusnime kasutamine	<i>süüa/sööma pro sõime</i>	6. M-e vorm, moonut./sobimatu sõna	<i>noas pro lõigata</i>
7. Vastamata	(sh vastus <i>ei tea</i>)	7. Vastus teises keeles		7. Vastus teises keeles	
8. Kordus uuri ja repliigist	<i>ei ole kammi, ei saa juua</i>	8. Vastamata (sh imiteerib)	(nt imiteerib ronimist)	8. Vastamata (sh imiteerib eeldatud tegusõnaga väljendatavat tegevust)	(nt imiteerib noaga lõikamist)
9. Asendamine tegusõnav-ga	<i>sööb pro lusikaga</i>				
10. Vale mitmuse lõpuvariant	mitmuse osastava puhul: <i>õune pro õunu, pirnisid pro pirne</i>				
11. Lõpp mitmuse asemel ainsuses	mitmuse osastava puhul: <i>porgandit pro porgandeid</i>				

Märkus. Olev- olevik, min-lihtminevik, mitm-mitmus; ains – ainsus, eeld– eeldatud, m-e – mitte-eeldatud, p- pööre, moonut– moonutatud, nim.-nimetav, eeld.– eeldatud, k. –kääne, v.-vorm.

Lisa 4

Tabel 1. 3-4-aastaste SIM KK laste edukusprotsendid vormide kaupa

	SIM 3 (N=26)	SIM 4 (N=55)
Uuritavad vormid	%	%
Mitmuse nimetav (n=4)	55,77	74,09
Kaasaütlev (n=3)	46,15	66,67
Ilmaütlev (n=3)	6,41	16,36
Seestütlev (n=2)	34,61	61,82
Alaleütlev (n=2)	67,3	79,09
Alaltütlev (n=3)	38,46	48,48
Ainsuse osastav (n=3)	53,84	66,67
Mitmuse osastav (n=3)	17,95	19,39
Käändevormid kokku (n=23)	39,8	53,51
Da-tegevusnimi (n=3)	50	72,12
Oleviku ains. 1. p. (n=2)	61,54	76,36
Oleviku ains. 2. p. (n=2)	55,77	71,82
Oleviku ains. 3. p. (n=2)	59,62	76,36
Oleviku mitm. 1. p. (n=2)	53,85	74,55
Oleviku mitm. 3. p. (n=1)	65,38	70,91
Lihtmin. ains. 1. p. (n=2)	57,69	72,73
Lihtmin. ains. 2. p. (n=2)	36,54	56,36
Lihtmin. ains. 3. p. (n=2)	55,77	64,55
Lihtmin. mitm. 1. p. (n=2)	44,23	70,91
Lihtmin. mitm. 3. p. (n=2)	38,46	60
Tegus. vormid kokku (n=22)	51,92	69,75

Märkus. n – sõnade arv, M – õigete vastuste keskmine, SD – standardhälve. Keskmised ja standardhälbed on arvutatud õigete ja osaliselt õigete vastuste järgi

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marin Väinsalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Tegu- ja nimisõnavormide kasutamine 3 – 4-aastastel simultaansetel kakskeelsetel lastel,“
mille juhendaja on Merit Hallap,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas
digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 11. jaanuar 2017